

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2020

Aneta Veselá

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**Vznik Litevské republiky: vnitřní sovětský nebo
mezinárodní problém?**

Bakalářská práce

Autor práce: Aneta Veselá

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21.5.2020

Aneta Veselá

Bibliografický záznam

VESELÁ, Aneta. *Vznik Litevské republiky: vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém?* Praha, 2020. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Rozsah práce: 90 092 znaků s mezerami

Anotace

Bakalářská práce pojednává o vyhlášení nezávislosti Litevské republiky ze dne 11. března 1990. Popisuje proměny politiky v Sovětském svazu po nástupu Michaila Gorbačova do pozice generálního tajemníka ÚV KSSS. Věnuje se vlivu pobaltských lidových front na ostatní republiky podřízené Sovětskému svazu, dokládá, proč byla sovětská anexe nelegálním aktem, a upozorňuje na klíčové momenty sovětské politiky, které přispěly k uznání nezávislosti Litevské republiky západními zeměmi. Práce zkoumá, zda představoval akt litevské nezávislosti vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém. Sovětská anexe Litvy v roce 1940 nebyla většinou západních uznána, přesto však většina zemí světa včetně Spojených států amerických vnímala obnovení litevské nezávislosti více jako otázku vnitřní sovětské politiky než jako mezinárodní problém. Práce rozebírá klíčové momenty a aspekty, které změnily pohled západního světa na litevskou otázku. Důraz klade na proměnu vnitřní sovětské situace, kdy se po vyhlášení litevské nezávislosti začali na politickou scénu dostávat konzervativní komunisté. Dále upozorňuje na principy *realpolitik*, které bránily západním zemím přistupovat k litevské otázce jako k mezinárodnímu problému. Za zásadní moment, který změnil pohled na litevskou otázku, práce považuje zásah ve Vilniusu v lednu roku 1991.

Annotation

This bachelor thesis deals with the declaration of independence of Lithuania on the 11th of March 1990. It describes the changes of inner politics of the Soviet Union after the election of Mikhail Gorbachev as General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union. The thesis focuses on the influence of baltic popular fronts on other republics of Soviet Union. It describes why the Soviet Annexation of Baltics was an illegal act, and points out the key moments of Soviet politics which contributed to recognition of the independence of Lithuanian Republic by the Western World. The thesis further examines whether the declaration of independence of Lithuania was a problem of an international scale, or rather a problem of the inner Soviet politics. The 1940 Soviet Annexation of Lithuania was condemned by the majority of the Western World, however, they approached the Lithuanian problem as an issue of inner Soviet politics rather than an issue of international politics. The thesis analyses the key moments and aspects that caused the viewpoint of the Western World on the Lithuanian question to shift. It further accentuates the changes of inner Soviet politics - namely the increasing gain of influence of conservative communists after the declaration of Lithuanian independence. Next, the thesis brings forth the principles of *realpolitik*, which played a role in inhibiting the Western World from seeing the Lithuanian question as a problem of international importance. The thesis views the military intervention of 1991 in Vilnius as a key moment of the aforementioned change.

Klíčová slova

Litevská republika, Realpolitik, Pobaltí, Gorbačov, Perestrojka, Sąjūdis, Sovětský svaz

Keywords

Republic of Lithuania, Realpolitik, Baltics, Gorbachev, Perestroika, Sąjūdis, Soviet Union

Title

The emergence of the Republic of Lithuania: an internal Soviet or international problem?

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc. za odborné vedení mé práce, za ochotu a vynaložený čas.

1 Obsah

2	Úvod.....	2
2.1	Vymezení tématu a členění.....	2
2.2	Analýza zdrojů.....	3
3	Změna jménem Michail Gorbačov.....	6
3.1	Příchod reforem, jejich příčiny a následky.....	6
3.2	Prosazení litevského reformního hnutí Sajudis a vyhlášení nezávislosti.....	8
3.3	Kontakt Litvy a Spojených států před vyhlášením nezávislosti.....	10
3.4	Vyhlášení nezávislosti jako případná komplikace pro SSSR.....	11
3.5	Vliv baltských lidových front na vnitřní dění v SSSR.....	12
4	Příčiny anexe a doložení její nelegálnosti.....	13
4.1	Legalita aktu.....	13
4.2	Pakt Ribbentrop-Molotov pohroma pro Pobaltské republiky.....	15
4.3	Uznání/neuznání anexe de iure a de facto.....	18
5	Události po březnovém vyhlášení nezávislosti.....	20
5.1	Litva po vyhlášení nezávislosti.....	20
5.2	Lednový zásah proti Litvě.....	22
5.3	Role Borise Jelcina.....	24
6	Závěr.....	28
7	Summary.....	30
8	Bibliografie.....	31
8.1	Primární zdroje.....	31
8.2	Sekundární zdroje.....	31
8.2.1	Odborné publikace a knihy.....	31
8.2.2	Odborné časopisy.....	33
8.2.3	Novinové články.....	34
8.2.4	Internetové adresy.....	35
9	Teze.....	35

2 Úvod

2.1 Vymezení tématu a členění

Ústředním tématem roku 2020 je nepochybně koronavirová krize. Zasáhla celý svět, ovlivnila životy mnoha lidí a aktuálně se kvůli jejím dopadům diskutuje o přeskupení moci mezi světovými velmocemi. Již před třiceti lety však svět procházel významným přelomem ve svých dějinách. Dva mocenské bloky, které proti sobě stály několik desítek let, se začaly usmiřovat. Státy střední Evropy se vymanily ze sovětského područí a sovětské socialistické republiky začaly aspirovat na samostatnost, z nichž prim na cestě k vlastní suverenitě patřil pobaltským republikám. Samozřejmě to nebyly pouze tyto republiky, které představovaly pro sovětské vedení vnitropolitickou výzvu – na národnostní otázky upozornily například protesty v Kazachstánu a v Zakavkazsku. Litva v tomto procesu představovala sice rozlohou malé, přesto v Sovětském svazu jedno z nejvíce hospodářsky vyspělých území, které i díky svému lidskému kapitálu ovlivnilo okolní republiky, které byly součástí Sovětského svazu a pomohlo jim proměnit sen o vlastní nezávislosti ve skutečnost.

Samotná cesta Litvy, současně však i Estonska a Lotyšska, za nezávislosti a její mezinárodní uznání bylo v 90. letech velmi citlivým tématem, ostatně jím je i nadále v současných historických debatách. Litva vznikla po první světové válce jako nový stát s přístupem k Baltskému moři. S demokratickou ústavou Litva fungovala od roku 1922, avšak o čtyři roky později zde byl, podobně jako v jiných evropských státech, zaveden autoritativní režim. V roce 1938 byla za tehdejšího prezidenta Antanase Smetony přijata nová autoritativní ústava. Avšak litevská státnost byla přerušena průběhem války. Pobaltské republiky byly obsazeny sovětskými vojenskými jednotkami a v roce 1940 se za souhlasu loutkových vlád, které zde byly vytvořeny za přičinění sovětských komisařů, staly součástí Sovětského svazu. Anexe nebyla většinou států světa uznána *de iure*, ale *de facto* jí převaha zemí akceptovala. Po následujících přibližně čtyřicet pět let bylo pro obyvatele Litvy mnohdy až životu nebezpečné otevřeně vyjadřovat nesouhlas s proběhlou anexí a volat po nezávislosti svého státu. Politické uvolnění a větší prostor k vyjádření názorů přišel až s Michailem Gorbačovem v roce 1985. Občané Litvy se chopili vzniklé příležitosti a deklarovali obnovení nezávislosti.

Litva vyhlásila svoji nezávislost 11. března 1990. Trvalo to šestnáct, pro Litvu a Sovětský svaz dlouhých, velice proměnlivých měsíců, než Litva byla světem uznána jako nezávislý stát. Tato práce má za cíl analyzovat postoj západního světa (myšleno především Spojených států, které měly rozhodující slovo ve světovém dění v průběhu 90. let minulého století) k vyhlášené litevské nezávislosti. (V práci bude tento postoj zmiňován taktéž jako „litevská otázka“). A zároveň by měla zjistit jaké faktory byly určující pro vnímání litevské otázky buď jako vnitřní sovětský nebo jako mezinárodní problém. Práce by měla čtenáři na chronologickém popisu obnovení nezávislosti litevské republiky přiblížit, jak byl litevský separatismus vnímán sovětským svazem a jak Spojenými státy a jakou případnou komplikaci

pro ně představoval. Za klíčové momenty v tomto procesu práce považuje 11. březen 1990, kdy Litva deklarovala svou nezávislost, ale nebyla světovou veřejností podpořena, dále lednový zásah v roce 1991 sovětských jednotek ve Vilniusu, při kterém zahynulo 14 lidí. Proběhlá agrese zásadně proměnila pohled západu na Sovětský svaz a pozměnila rétoriku světových médií a politiků k litevské otázce. Posledním mezníkem této práce je srpnový puč, který potvrdil ztrátu mocenského vlivu Michaila Gorbačova, což bylo důvodem proč v srpnu a září roku 1991 nejvíce států uznalo nezávislost Litvy, tento krok pro mě už nepředstavoval takové bezpečnostní riziko jako v předchozím období.

Práce je členěna do třech hlavních kapitol. V první kapitole s názvem *Změna jménem Michail Gorbačov* se snažím nastínit situaci v Sovětském svazu po příchodu Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS. Vylíčením nových změn a trendů, které v sovětské společnosti zavedl, se pokouším vysvětlit, proč byla právě druhá polovina 80. let vhodným obdobím pro státně emancipační proces Litvy. Dále se zaměřím na to, jaký vliv měla litevská lidová fronta na ostatní sovětské socialistické republiky a proč se otázka litevské nezávislosti stala zásadním problémem vnitřní sovětské politiky. V první kapitole je také uveden názor Spojených států z roku 1989 na možné budoucí vyhlášení nezávislosti. Podpora Spojených států byla pro Litvu důležitá, jelikož Spojené státy jako jeden z mála států nikdy neuznaly anexi *de iure* ani *de facto*.

Druhá kapitola práce se věnuje právní problematice vyhlášené nezávislosti. Zkoumá, zda Litva měla právo na deklarování své nezávislosti a popisuje sovětský pohled na ústavní právo Sovětského svazu. Prostřední část kapitoly zahrnuje chronologický popis anexe a dokazuje její nelegálnost. V závěru kapitoly jsou uvedeny reakce západního světa na sovětskou anexi.

Poslední kapitola se přímo věnuje reakci a pohledu západu na vyhlášenou nezávislost. Popisuje politické preference a důvody proč západní státy neuznaly nezávislost Litvy už v roce 1990, ale čekaly až do léta 1991.

Výzkumnou otázkou práce je popsat průběh vzniku litevské republiky a nastínit atmosféru doby ve které došlo k vyhlášení litevské nezávislosti. Uvést proč se dá hovořit o vyhlášení litevské nezávislosti jako o obnovení litevské nezávislosti a odpovědět na otázku, zda byl akt vyhlášení litevské nezávislosti vnímán jako vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém. Podružnou otázkou práce je odpovědět, jaké byly hlavní trendy ve světové politice, které ovlivnili vnímání litevské otázky jako vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém. Práce bude řešena kvalitativní metodou jako deskriptivní případová studie. V průběhu řešení otázky budu analyzovat a interpretovat primární a sekundární zdroje.

2.2 Analýza zdrojů

Ke zpracování práce jsem z největší části používala literaturu v anglickém jazyce. Svou jazykovou neznalost ruštiny či litevštiny jsem se snažila vykompenzovat užitím publikací pobaltských autorů. Litevský pohled na reakce západního světa k otázce litevské nezávislosti, především pro lednové

období roku 1991, uvádí kniha *kolektivu litevských autorů The Lithuanian millennium: history, art and culture*.¹ Pro vytvoření druhé kapitoly byla nejpřínosnější práce profesora mezinárodního práva na univerzitě v Tartu Lauri Mälksoo *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*.² Kniha z právního pohledu dokládá nelegálnost anexe. Další z prací pobaltských autorů byla kniha litevského historika Alfonsase Eidintase *The History Of Lithuania*,³ která sloužila především jako přehledová publikace k pochopení kontextu litevských dějin. Stejně tak kniha lotyšského autora Jānise Škaparse *The Baltic Way To Freedom: Non-Violent Struggle Of The Baltic States In A Global Context*,⁴ ačkoliv je knihou věnující se „zpívající revoluci“ v Pobaltí a porovnává její průběh v jednotlivých státech, byla přínosem k získání rámcového přehledu pobaltské historie. Jako rebelující národ představila Litevce kniha amerického badatele s litevskými kořeny Vytase Stanleyho Vardyse, kterou napsal se svou kolegyní Judith B. Sedaitisovou *Lithuania: the rebel nation*.⁵ Kniha byla použita ke zpracování závěrečné kapitoly.

Z primárních zdrojů byla použita sbírka interview a veřejných prohlášení prezidenta G. Bushe z let 1990-1991. Tato sbírka byla použita pro zpracování třetí kapitoly, kde se věnují důvodům Spojených států, kvůli kterým neuznaly nezávislost Litvy až do 2. září 1991. Sbírkou byla pro tuto bakalářskou práci významná, jelikož na proměnách rétoriky amerického prezidenta od března 1990 a do září 1991 bylo dobře pozorovatelné, že od března do prosince 1990 se G. Bush o vyřešení litevské otázky vyjadřoval spíše jako o vnitřním problému Sovětského svazu, který by měl být řešen dialogem mezi Moskvou a Vilniusem. Záznamy z období od ledna do srpna roku 1991 dokazují obrat a zdůrazňují, že Spojené státy nikdy anexi neuznaly, přesto se v litevské otázce řídily potřebou udržení spojení se Sovětským svazem, a to především kvůli válce v Zálivu.

Druhým primárním zdrojem byly sepsané paměti amerického velvyslance v Moskvě Jacka F. Matlocka Jr., které reflektují americko-sovětské vztahy a vliv perestrojky na pobaltské republiky. Kniha byla pro práci jedním z nejdůležitějších zdrojů – pro potřeby této bakalářské práce kniha informačně pokryla celé období od roku 1985 až do roku 1991.

Jedna z nejpřínosnějších knih byla publikace českého historika Luboše Švece *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991*.⁶ Autor dopodrobna analyzuje proměny a vzájemné vztahy mezi Sovětským svazem, pobaltskými republikami a Československem. Podstatným přínosem knihy pro mou práci je, že byla zpracována z vícejazyčných zdrojů napsaných jak v pobaltských

---

¹ A. Butrimas et al., eds., *The Lithuanian millennium: history, art and culture*, (Vilnius: Vilniaus dailes akademijos leidykla, 2015).

² Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.

³ Alfonsas Eidintas, *The History Of Lithuania*. Vilnius: Eugrimas, 2013.

⁴ Jānis Škapars, *The Baltic Way To Freedom: Non-Violent Struggle Of The Baltic States In A Global Context*. Riga: Zelta Grauds, 2005.

⁵ Vytas Stanley Vardys a Judith B. Sedaitis. *Lithuania: the rebel nation*. New York: Routledge, 2018.

⁶ Luboš Švec, *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991*. Praha: Dokořán, 2013.

jazycích, tak i v ruštině. Dalšími z českých zdrojů, které mi posloužily k pochopení dějin především Sovětského svazu, byly velmi podrobná kniha Martina Malii *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*⁷ a kniha od trojice autorů B. Litery, J. Vykoukala a M. Tejchmana *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*.⁸ A pro pochopení vývoje celého pobaltského regionu byla nejvhodnější kniha *Dějiny Pobaltských zemí*⁹ od nakladatelství Lidová fronta.

Ze sekundárních anglických zdrojů bych upozornila na knihu *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*,¹⁰ která se od ostatních publikací liší tím, že politiku Spojených států vůči pobaltským republikám letech 1989-1991 popisuje jako politiku více prosazující a bojující za lidská práva a více hledící na zájmy Litevců, než na vlastní preference ve vztazích se Sovětským svazem. Svým vyzněním by knize mohla být dle mého názoru největším protikladem kniha *The limited partnership: building a Russian-US security community*,¹¹ která popisuje, že pohled Spojených států na litevskou otázku byl na prvním místě ovlivněn bezpečnostní politikou.

Pro práci byly také použity novinové články deníku *The New York Times* a *The Guardian*; články byly interpretovány jako dobový pohled západních zemí na události z konkrétních dnů, vždy jsou uvedené v citaci. V části druhé kapitoly věnující se paktu Ribbentrop-Molotov jsem nahlédla do novin *Československá republika* vydávané v Československu s podnázvem *Pražské noviny* v letech 1919-1932.

Další literaturou, která se velmi podrobně věnuje otázce litevské cesty za nezávislostí, jsou publikace amerického historika Alfreda Ericha Senna. Tato literatura sice nebyla použita k napsání této bakalářské práce, nicméně jsem se s autorovými díly seznámila při zpracovávání své ročníkové práce, která pojednávala o vnitřním litevském vývoji na cestě za nezávislostí, proto nemohu vyloučit ovlivnění jeho myšlenkami při zpracovávání práce.

Z důvodu nastalé karantény, v průběhu které byla práce vypracována, byla většina knih získána skrze portály books.google.cz a EBSCO eBooks. Bohužel u některých publikací na těchto portálech chybí číslování stránek, proto jsou v několika málo případech uvedeny pouze názvy kapitol, z kterých byly informace čerpány.

---

⁷ Martin Malia, *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha: Argo, 2004.

⁸ Jiří Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000.

⁹ Luboš Švec, Vladimír Macura a Pavel Štoll. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

¹⁰ Joe Renouard, „A Final Dilemma: The National Independence Movements”, in *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

¹¹ James E. Goodby a Benoit Morel. *The limited partnership: building a Russian-US security community*. Oxford: Oxford University Press for SIPRI, 1993.

3 Změna jménem Michail Gorbačov

3.1 Příchod reforem, jejich příčiny a následky

Státně emancipační proces pobaltských národů, jež země dovedl k osamostatnění se od Sovětského svazu a k následnému vyhlášení republik a jejich mezinárodnímu uznání, byl významně ovlivněn změnou ve vedení doposud zkorumpovaného byrokratického aparátu Komunistické strany Sovětského svazu. Změnu přineslo zvolení Michaila Sergejeviče Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v roce 1985. Příchod tohoto čtyřiapadesátiníka znamenal výrazný posun moci od staré k mladší generaci. Gorbačovi nejvíce ležela na srdci přestavba strnulého sovětského systému, především jeho ekonomický vývoj. Od roku 1985 kladl důraz na „urychlení“ ekonomického rozvoje, kterého mělo být dosaženo zaměřením se na pracovní disciplínu, efektivní organizaci a na potlačování korupce. Tyto první reformní pokusy nedokázaly překonat ztuhlost stranického aparátu. Proto další kroky k oživení ekonomického vývoje směřovaly ke snaze o informovanější a svobodnější¹² obyvatelstvo. Pro toto otevírání se sovětského systému veřejnosti používáme ruský termín *glasnost*¹³.

Administrativa nového generálního tajemníka čelila i dalším problémům, jako například obrovské zaostalosti v sociální sféře za západem. Domácí výrobní kapacita nedostatečně pokrývala poptávku obyvatel, a proto nebyl dosavadní systém schopný zastavit klesání životní úrovně, což se projevovalo i ve zhoršování zdravotního stavu populace.¹⁴ Nelze opomenout stále probíhající neúspěšnou intervenci v Afghánistánu, k níž docházelo v době Gorbačovova zvolení a jež byla pro sovětské hospodářství výraznou zátěží.

Východisko z kumulujících se krizí spatřoval generální tajemník v sérii reforem, jež měly za cíl posílit socialistickou demokracii shora. Uskutečněná opatření měla vyvést společnost ven z tzv. brežněvovské letargie. Jednalo se o kroky přinášející zásadní kvalitativní změny v systému, a to tak výrazné, že pro svou dalekosáhlou byla perestrojka označována jako „druhá revoluce“.¹⁵

---

¹² Obyvatelstvo mělo díky Glasnosti širší přístup k informacím skrze média. Lidé tak získali větší možnost vytvořit si opoziční a kritické názory na dobová témata. V tomto smyslu bylo obyvatelstvo svobodnější. (Jiří Vykoukal, Bohuslav Lítora a Miroslav Tejchman, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, (Praha: Libri, 2000), 647 a Luboš Švec, *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991* (Praha: Dokořán, 2013), 45).

¹³ Dle Jacka F. Matlocka juniora, nelze glasnost chápat doslova jako svobodu slova, nebo jako svobodu tisku. Glasnost znamenala možnost vysokých státních představitelů vykonávat svou funkci s větší mírou transparentnosti a tím být více přístupný veřejnosti. Jejím cílem nebylo zcela osvobodit sovětský tisk, ale vytvořit prostředí, které by umožnilo snazší proniknutí idey o potřebě změny systému k veřejnosti. (Jack F. Matlock, Jr., *Autopsy On An Empire: The American Ambassador's Account Of The Collapse Of The Soviet Union*, (New York: Random House, 1995), 59.)

¹⁴ Jiří Vykoukal, Bohuslav Lítora a Miroslav Tejcham, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Libri, 2000), 647-652.

¹⁵ Za první revoluci je označována bolševická revoluce v roce 1917. Zprvu se Gorbačovova reforma soustředila na návrat k leninským idejím, tedy k čistému socialismu, bez stalinského dědictví. Nejmarkantněji se změny projevíly v ekonomické oblasti. Nově byla zodpovědnost za produkci a udržení se na trhu převedena ze státu na samotné podniky. V době začátku Perestrojky proběhla výrazná personální obměna v politbyru, na postech

Přesný datum začátku Perestrojky je nejednoznačný. Nejčastěji se uvádí datum prvního sjezdu KSSS po zvolení M. Gorbačova do funkce, tedy duben 1985.¹⁶ Vývoj v letech 1987-1989 přenesl těžiště reformem z ekonomické do politické oblasti. S tím souvisela glasnost, jež akcelerovala vznik a výdej novin a časopisů v perestrojkovém duchu. Posléze se reformní trendy zapustily hlouběji do společnosti, ve které díky tomu vzniklo prostředí objevující nová, dokonce i k režimu kritická témata. Nejliberálnější periodika vycházela ve velkých městech (Moskva, Leningrad) a především ve vyspělých oblastech jako Pobaltí.¹⁷ Nově byla prosazena politická pluralita, avšak komunistická strana si nadále udržovala svou elitní pozici. Přesto se objevil dostačující prostor pro vznik mnohých sdružení neoficiálního charakteru, ekologických skupin, nacionálních hnutí aj.¹⁸ Tato revoluce zdola byla nezamýšleným vedlejším efektem glasnosti.¹⁹

První nezávislé politické činnosti²⁰, jež se objevily v pobaltských zemích za vlády Gorbačova, byly spojeny s ochranou životního prostředí. Například v Estonsku nesouhlas obyvatelstva vyvolávala plánovaná těžba fosfátů na severovýchodě země. Spolu s devastací krajiny by těžba nejspíše přinesla i tisíce pracovníků ruské národnosti, což by hrálo v neprospěch národnostního složení Estonska. Obdobné kontroverze vyvolávaly průmyslové plány pro Lotyšsko a Litvu, například stavba třetího a čtvrtého jaderného reaktoru v Ignalinské elektrárně.²¹ Otázka jaderné energie byla po černobylské jaderné katastrofě v dubnu 1986 zvláště choulostivým tématem, a tak z pohledu národní emancipace posloužila společnosti jako užitečný katalyzátor vedoucí k diskuzím.²²

Na pobaltské cestě za nezávislostí bylo v pohledu začátku takzvaných kalendářních demonstrací průkopníkem Lotyšsko. První demonstrace proběhla v Rize dne 14. června 1987 a sloužila jako připomínka výročí stalinistických deportací v roce 1941. Roli průkopníka brzy převzalo Estonsko, kde jako v první z pobaltských zemí vznikla v dubnu 1988 iniciativní skupina lidové fronty. Následovala je

---

tajemníků okresních oblastí a členů ÚV KSSS. (Luboš Švec, *Perestrojka*, 41-42.) též Michail Sergejevič Gorbačov, *Přestavba A Nové Myšlení Pro Naši Zemi A Pro Celý Svět*, (Praha: Svoboda, 1987), 42-44.

¹⁶ Jack F. Matlock, Jr., *Autopsy on an empire*, (New York: Random House, 1995), 57.

¹⁷ Luboš Švec, *Perestrojka*, 35.

¹⁸ Luboš Švec, *Perestrojka*, 46-47.

¹⁹ Martin Malia, *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, (Praha: Argo, 2004), 434.

²⁰ Stejně jako se proti gorbačovským reformním krokům začala profilovat skupina konzervativních komunistů, tak i vznik lidových front se neobešel bez vzniku opozičních skupin. V prvním případě se opozice začala výrazněji projevovat při přípravě Gorbačova projevu u příležitosti sedmdesátého výročí listopadové revoluce v roce 1987. Zatímco zastánci liberálních názorů volali po rozchodu se stalinistickou minulostí, konzervativci žádali kladný výklad historie. Na scénu, zde poprvé vystoupil reformně myslící Boris Jelcin a kriticky se vyjádřil o Jedorovi Ligačovi, jehož označil za hlavního inhibitora reformem. Po takovém vyjádření byl Boris Jelcin zbaven své funkce a dostal se do hledáčku stranické kritiky. (Martin Malia, *Sovětská tragédie*, 429-430.)

V druhém případě konzervativní komunisté v pobaltských republikách vystoupili proti aktivitám lidových front. Šlo zejména o jedince obávající se vzestupu nacionalismu jednotlivých republik, tedy především zástupce ruských a polských menšin. V Estonsku a Lotyšsku vznikla v roce 1989 skupina Interfront, jejímž názorům programově odpovídalo sdružení Jedinstvo založené v Litvě taktéž v roce 1989. (Luboš Švec, *Dějiny pobaltských zemí*, 259.)

²¹ Anatol Lieven, *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania And The Path To Independence*, (New Haven: Yale University Press, 1997), 220.

²² Luboš Švec, Vladimír Macura a Pavel Štol, *Dějiny pobaltských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996), 355-358.

Litva, kde 3. června 1988 vznikla iniciativní skupina Sajudisu a v červnu 1988 došlo k založení iniciativní skupiny v Lotyšsku.²³ Lidové fronty byly alternativou ke komunistické straně a staly se platformou pro občanskou iniciativu, jež měla především sjednotit proreformní část společnosti.²⁴ Lidové fronty se prosadily především v neruských svazových republikách (Arménii, Gruzii, pobaltských republikách).²⁵

Do lidových front vstoupila široká škála lidí různých názorů. Zastoupení v nich měli reformní komunisté, vystupující proti konzervativním prvkům starého vedení, reformně orientovaní jednotlivci, zajímající se o ekonomické reformy, demokratizaci a vydobytí autonomie, a zástupci občanských iniciativ. Občanské iniciativy směřovaly ke zlepšení občanských a národně kulturní práv pobaltských národů, odsuzovaly stalinské represe a bojovaly za životní prostředí.²⁶

Příchod Michaila Gorbačova přinesl uvolnění napětí uvnitř Sovětského svazu. Lidé měli možnosti, které byly doposud nepředstavitelné, jako angažování se v politických otázkách skrze lidové fronty.²⁷

3.2 Prosazení litevského reformního hnutí Sajudis a vyhlášení nezávislosti

Prosazení lidových front na politickou scénu bylo možné díky reformám komunistické strany v roce 1988. V červnu byl v SSSR zaveden nový výkonný orgán prezidenta, voleného na pět let. Dne 29. listopadu byla Nejvyšším sovětem schválena nová instituce, a to Sjezd lidových poslanců. Jeho výsadním úkolem mělo být zvolení nového dvoukomorového Nejvyššího sovětu SSSR. Volby do Sjezdu lidových poslanců proběhly v březnu 1989. Jejich výjimečnost spočívala i v tom, že nominaci

---

²³ Luboš Švec, *Perestrojka*, 114.

²⁴ Luboš Švec, *Perestrojka*, 110-113.

²⁵ Luboš Švec, *Perestrojka*, 114.

²⁶ Stejně jako se proti gorbačovským reformním krokům začala profilovat skupina konzervativních komunistů, tak i vznik lidových front se neobešel bez vzniku opozičních skupin. V prvním případě se opozice začala výrazněji projevat při přípravě Gorbačova projevu u příležitosti sedmdesátého výročí listopadové revoluce v roce 1987. Zatímco zastánci liberálních názorů volali po rozchodu se stalinistickou minulostí, konzervativci žádali kladný výklad historie. Na scénu, zde poprvé vystoupil reformně myslící Boris Jelcin a kriticky se vyjádřil o Jedorovi Ligačovi, jehož označil za hlavního inhibitora reform. Po takovém vyjádření byl Boris Jelcin zbaven své funkce a byl v hledáčku stranické kritiky. (Martin Malia, *Sovětská tragédie*, 429-430.)

V druhém případě konzervativní komunisté v pobaltských republikách vystoupili proti aktivitám lidových front. Šlo zejména o jedince obávající se vzestupu nacionalismu jednotlivých republik, tedy především zástupce ruských a polských menšin. V Estonsku a Lotyšsku vznikla skupina Interfront v roce 1989, jemuž programově odpovídalo sdružení Jedinstvo založené na Litvě taktéž v roce 1989. (Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 259.)

²⁷Uvolnění se odehrálo i na poli zahraniční politiky, a zejména zde dosáhl M. Gorbačov znamenitých výsledků. Generální tajemník i jeho ministr zahraničních věcí Eduard Ševardnadze prosazovali zastavení závodů ve zbrojení. Díky tomu se Sovětský svaz otevřel západu a významně se tak zlepšily vztahy se Spojenými státy americkými. (Jiří Vykoukal, *Východ*, 653-655).

kandidátů mohly nově učinit i instituce, které nespádaly výhradně pod kontrolu komunistické strany, například církev či Akademie věd.²⁸

Volby přinesly vítězství lidovým frontám. Sajudis přesvědčivě zvítězil proti Komunistické straně Litvy se ziskem 36 ze 42 možných křesel.²⁹ Lidové fronty tak získaly výraznější politickou roli. Jejich tlak na pobaltské sověty bylo možné vidět v Lotyšsku a v Litvě například poté, co estonský sovět deklaroval svou suverenitu v listopadu 1988³⁰, načež lidové fronty Litvy a Lotyšska požadovaly po svých sovětech stejné prohlášení.³¹ Pod tlakem lidových front tak litevský sovět proklamoval svou suverenitu 18. května a lotyšský sovět 28. července roku 1989.³²

Veřejnost žila také zájmem o historii a její výklad, speciální pozornost se soustředila na roky 1939-1940. Především na události týkající se paktu Molotov-Ribbentrop podepsaného 23. srpna 1939 zástupci nacistického Německa a Sovětského svazu. Společnost žádala pravdivou historiografii, která by pověděla skutečný průběh inkorporace (*anexe*) pobaltských států do Sovětského svazu. Existenci tajného dodatku k paktu Sovětský svaz tajil až do srpna roku 1989. Pobaltské státy vnímaly pakt jako krok, který usnadnil J. V. Stalinovi anektovat pobaltské území a ulehčil ukončení poměrně úspěšné dvacetileté státnosti Pobaltských republik.³³

V době uvolněnější atmosféry, kterou Gorbačovova éra nabízela, žádaly republiky větší hospodářskou autonomii³⁴ a vydobýly si i některé principy tržní ekonomiky. Ovšem především se ozývaly razantnější názory, jimž už nestačila pouze dosažená hospodářská autonomie, a jejichž hlavním požadavkem se stalo obnovení státní suverenity. Nejvýraznějším z těchto společenských protestů, který přiměl lidové fronty k přijetí nového programu bojujícího za státní suverenitu, byl milionový lidský

---

²⁸ Zbyněk Vydra, Michal Řoutil, Jitka Komendová, Kateřina Hloušková, and Michal Téra, *Dějiny Ruska. Dějiny Států*, (Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017), 401-402.

²⁹ Anatol Lieven, *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania And The Path To Independence*, (New Haven: Yale University Press, 1997), 227.

³⁰ Deklarace suverenity estonského sovětu v praxi znamenala, že všesvazové zákony mohly v Estonsku vstoupit v platnost, teprve až po přijetí estonským nejvyšším sovětem. (Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 261.) Estonský sovět také uzákonil ochranu soukromého vlastnictví a přijal pakt základních lidských práv OSN do svého práva. Estonsko následně obnovilo své státní symboly z meziválečné doby. Moskva jak estonskou, tak lotyšskou a litevskou proklamaci suverenity sovětu odmítla. Autor knihy *Perestrojka, Pobaltské republiky a Československo* Luboš Švec zmiňuje, že o postupném procesu vyhlášení suverenity svazových republik, hovoříme jako o „přehlídce suverenity“. (Luboš Švec, *Perestrojka*, 124.)

³¹ První pokus o vyhlášení suverenity litevského sovětu nastal již v listopadu 1988, pod tlakem Moskvy ale místní komunisté deklaraci suverenity stáhli. Největší zodpovědnost za stažení deklarace padla na ramena prvnímu tajemníkovi litevské komunistické strany Algirdasi Brazauskasovi. (Anatol Lieven, *The baltic revolution*, 227.)

³² Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 260-261.

³³ Esther B. Fein, „Soviets Confirm Nazi Pacts Dividing Europe,“ *The New York Times*, 19. srpna, 1989.

³⁴ Hospodářská autonomie pobaltských republik byla Sovětským svazem schválena 28.11.1989. Sovětské vedení v rukou Gorbačova ale i nadále zdůrazňovalo, že hlavní slovo by stále mělo držet centrum tedy Moskva. Autonomie byla umožněna, aby naplnila požadavky pobaltských republik, nicméně toto opatření přišlo pozdě. Lidové fronty se v tuto dobu již ztotožnily s bojem za úplnou samostatnost a nově nabytá hospodářská autonomie pro pobaltské republiky již nebyla dostačující. (Luboš Švec, *Perestrojka*, 127-128.)

řetěz, vytvořený ku příležitosti padesátiletého výročí podpisu paktu Molotov-Ribbentrop 23. srpna 1989.³⁵

Reálná moc přešla do rukou lidových front a dynamika reform se přesunula z moskevského centra do pobaltských republik.³⁶ Vedle toho místní komunistické strany (v Litvě strana Algirdase Brazauskase) lavírovaly mezi radikálními názory většinové společnosti a konzervativním křídlem. Nakonec se i nejvyšší republikové sověty rozhodly zrušit mocenský monopol komunistické strany uzákoněný v republikové ústavě článkem šest. Litva jako první z republik tak učinila 7. prosince 1989.³⁷ Místní komunistická strana se dokonce přihlásila k myšlence litevské nezávislosti.³⁸

Zásadním milníkem byly únorové volby do Nejvyššího sovětu Litevské sovětské socialistické republiky, které přinesly vítězství Sajudisu. Předsedou Sajudisu byl v té době Vytautas Landsbergis, ve své funkci působil od listopadu 1988. Díky získání rozhodující dvoutřetinové většiny ve volbách mohl Sajudis provádět ústavní změny, čehož se jako vhodné příležitosti chopili radikální nacionalisté ze Sajudisu a prosadili okamžité vyhlášení nezávislosti Litvy, kterou vyhlásili již 11. března 1990.³⁹ Byla zrušena platnost sovětské ústavy a jako důkaz pokračování přerušené Litevské státnosti obnovili ústavu z roku 1938.

Lidové fronty v Pobaltí se postupně staly institucemi usilujícími více a více radikálněji o republikové autonomie.⁴⁰ Díky perestrojce vznikl prostor pro společenskou debatu, v níž se diskutovalo o zpochybnění legálního připojení pobaltských republik k Sovětskému svazu, což Litevcům napomohlo v argumentaci k obnovení nezávislosti. K myšlence prosazující vznik nezávislé demokratické Litvy, ustavené na lidské svobodě a spravedlnosti, se připojila i litevská komunistická strana, což bylo také dokladem toho, jak razantně myšlenky o nezávislosti prostoupily společností.

3.3 Kontakt Litvy a Spojených států před vyhlášením nezávislosti

V roce 1989 požádali představitelé⁴¹ Sajudisu o schůzku s americkým velvyslancem působícím v SSSR Jackem F. Matlockem juniorem, aby zjistili postoj Spojených států na nový cíl litevského hnutí, čímž byla vidina vyhlášení úplné nezávislosti, k níž mělo dle tehdejších odhadů dojít v polovině 90. let.

---

³⁵ Alfonsas Eidintas, *The History Of Lithuania*, (Vilnius: Eugrimas, 2013), 271-272.

³⁶ *Ibid.*, 272-273.

³⁷ Bill Keller, "Upheaval In The East; Lithuanians Vote to End Communists' Monopoly," *The New York Times*, 7. prosince, 1989.

³⁸ Luboš Švec, *Perestrojka*, 127.

³⁹ Anatol Lieven, *The baltic revolution*, 235.

⁴⁰ Luboš Švec, *Perestrojka*, 123.

⁴¹ Mezi delegáty, kteří byli jednat za skupinu Sajudis s americkým ambasadorem Jackem F. Matlockem Jr., patřili profesor Vaidotas Antanaitis, ekonom Kazimieras Antanavičius, profesor Bronislavas Genzėlis, právník Kazimieras Motieka, vice prezident Sajudisu Romualdas Ozolas a člen sekretariátu Sajudisu Virgilijus Čepaitis. (J. F. Matlock, Jr., *Autopsy on an empire*, 227-229.)

Z amerického pohledu však byla myšlenka na litevskou nezávislost v nejbližších třech letech téměř nepředstavitelná.⁴²

Litevci měli jasnou představu o možné reakci SSSR, tedy že by se je sovětské jednotky při vyhlášení nezávislosti pokusily podnítit k použití síly a agrese, čehož by SSSR využil jako argumentu na potlačení dění v Pobaltí. Litevcům bylo proto jasné, že k získání nezávislosti mohou dojít jen mírovou cestou. Kdyby SSSR přistoupil k použití síly bez prvotní agrese ze strany pobaltských zemí, znamenalo by to konec perestrojky a s tím i konec Gorbačova.⁴³

Postoj Spojených států na litevské vyhlášení nezávislosti by byl dle amerického velvyslance takový, že ačkoli vláda Spojených států amerických by sympatizovala s litevskou ideou, okamžité uznání Litvy svobodným státem by nebylo pravděpodobné. Jednu z překážek by tvořila podmínka, že k uznání státnosti musí mít vláda státu plnou kontrolu nad svým územím, k čemuž by nedošlo, pokud by Sovětský svaz stále převažoval v kontrole nad litevským územím, a Spojené státy by proto litevskou vládu neuznaly.⁴⁴ Především by Spojené státy neriskovaly uznání litevské nezávislosti, protože vláda SSSR by si to vyložila jako akt nepřátelství proti SSSR, což by v důsledku mohlo vést až k jaderné válce.⁴⁵

Litevcům tedy před samotným vyhlášením nezávislosti bylo jasné, že je Spojené státy okamžitě nepodpoří, zároveň si ale byli vědomi, že se při žádném kroku, který učiní, nemohou uchýlit k použití násilí, jelikož by to přineslo ostřejší reakci Sovětského svazu.

3.4 Vyhlášení nezávislosti jako případná komplikace pro SSSR

Vyhlášení nezávislosti, a tedy využití práva na sebeurčení, které bylo deklarované ve všech sovětských ústavách, využila jako první Litva. Byl to akt, který si málokdo tehdy dokázal skutečně představit, a Litva tímto činem postavila Sovětský svaz před hrozbu možného dominového efektu, tedy rozšíření revoluce do ostatních sovětských republik. Michaila Gorbačova to dostalo do nelehké situace, kdy na jedné straně byl státníkem stojícím jak za uvolňováním atmosféry uvnitř svazu, tak i za uvolňováním tlaku studené války. Na druhé straně ani on ani západní svět si nepřál rozpad SSSR a s tím spojených možných hrozeb, jako obnovení studené války či možné národnostní rozepře končící občanskými válkami.⁴⁶

---

⁴² J. F. Matlock, Jr., *Autopsy on an empire*, 227-229.

⁴³ *Ibid.*, 230.

⁴⁴ Kniha Joe Renouarda popsala, že americký prezident Bush v dubnu 1990 veřejně prohlásil že podporuje vyhlášenou nezávislost, avšak vyjádřil své obavy ze sovětské agrese, která by mohla připomínat násilné potlačení revoluce v Maďarsku v roce 1956. (Joe Renouard, "A Final Dilemma: The National Independence Movements," in *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016)

⁴⁵ *Ibid.*, 231.

⁴⁶ Luboš Švec, *Perestrojka*, 215.

Z pozice Sovětského svazu jako světové velmoci by odtržení byť jen malé části území ukázalo na vnitřní slabost systému, jež by v konečném důsledku mohla vést k rozpadu svazu. Z vnitropolitického hlediska vyhlášení litevské nezávislosti akcelerovalo růst napětí mezi Gorbačovem a konzervativci komunistické strany, kteří nebyli uspokojeni váhavým přístupem sovětského prezidenta.⁴⁷

Konec 80. let přinesl řadu turbulentních událostí, především se v roce 1989 z Východního bloku osvobodily státy, které dnes tvoří region střední Evropy. Sovětský svaz zde nezasáhl silou a státy střední Evropy hladce přešly k demokratickému zřízení. Kvůli spolupráci se Spojenými státy Sovětský svaz odmítl použití síly v tomto regionu.⁴⁸ Americký prezident G. Bush během setkání s M. Gorbačovem na Maltě v prosinci 1989 vyjádřil podporu pro perestrojku a glasnost, především kvůli jejich pozitivnímu vlivu na odzbrojovací jednání.⁴⁹ Nejvyšší představitel spojených států ujistil M. Gorbačova, že nebude potlačovat jeho politiku za předpokladu, že se Sovětský svaz zdrží použití síly v pobaltských republikách.⁵⁰

Litevské vyhlášení nezávislosti přineslo navýšení vnitropolitického tlaku uvnitř SSSR a proti M. Gorbačovu se do pozice začali výrazněji stavět konzervativní komunisté.

3.5 Vliv baltských lidových front na vnitřní dění v SSSR

Lidové fronty, které měly v SSSR podpořit reformní kroky perestrojky, nečekaně a brzy změnilы svou agendu a zaměřily se na boj za nezávislost republik, v nichž působily. Pobaltské lidové fronty měly na Sovětský svaz zásadní vliv, jelikož rozšířily revoluční nálady do dalších sovětských republik a významně jim i pomohly s vytvářením dokumentů důležitých pro činnost lidových front. Lídři lidových

---

⁴⁷ Ibid., 215-217.

⁴⁸ Ibid., 217.

⁴⁹ Kniha *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*, napsaná americkým profesorem americké historie a diplomacie Joem Renouardem, byla napsána s cílem porovnat napětí mezi tradiční politikou síly, *realpolitik*, bezpečností, ekonomickými zájmy a ideály prosazujícími lidská práva. Na vyhlášení nezávislosti pobaltských republik se autor dívá jako na jedno z posledních významných témat v době studené války týkající se lidských práv, které musela americká vláda řešit. S knihou Jacka F. Matlocka se autor shoduje ve výkladu pohledu Sovětského svazu, který vnímal otázku nezávislosti pobaltských zemí jako čistě vnitřní Sovětskou záležitost. Nicméně kapitola věnující se americkému přístupu k litevskému vyhlášení nezávislosti popisuje litevskou nezávislost od začátku jako problém přímo se týkající Spojených států. Vzhledem k cíli knihy je to pochopitelné, ale přeci jen stojí za zmínku, že autor popisuje americký přístup jako přístup, ve kterém bylo v prvotním zájmu Spojených států uhájit a prosadit lidská práva (tedy právo na sebeurčení pobaltských národů) a ve svém výkladu tak upozaduje bezpečnostní zájem Spojených států, rozhodně jej však v díle nepopírá. Kniha vysvětluje, že G. Bush upřednostnil podpis obchodní smlouvy s SSSR, před striktním prosazováním litevské nezávislosti. K tomu, aby smlouva prošla americkým kongresem, byl nucen domluvit podmínky, které odpovídaly politickým preferencím amerického lidu, jež cítil sympatie k pobaltskými zemím. První podmínkou bylo ukončení ekonomických sankcí proti Litvě, druhou podmínkou bylo povolení emigrace všem sovětským občanům. (Joe Renouard, "A Final Dilemma: The National Independence Movements," v *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*). Kniha Petrusa Buwalda doplňuje, že prezident Gorbačov tyto podmínky přijal na setkání na Maltě v prosinci 1989. Sjezd lidových zástupců právo emigrovat pro všechny obyvatele SSSR přijal až v květnu 1991. (Petrus Buwalda, *They Did Not Dwell Alone: Jewish Emigration from the Soviet Union, 1967-1990*, (Washington, D.C. and Baltimore: Woodrow Wilson Center Press and Johns Hopkins University Press, 1997), 215).

⁵⁰ William L. O'Neill, *A Bubble In Time: America During The Interwar Years, 1989-2001*, (Chicago: Ivan R. Dee, 2009), 16.

front a Sajudisu volali po právu národa na sebeurčení, ovšem toto právo by dle lidových front nemělo být zavedeno pouze v Pobaltí, ale napříč celým Sovětským svazem. Pomocí pro nově vznikající lidové fronty v SSSR měly být "orgány zahraniční politiky", vzniklé v Pobaltí. Díky nim byly z Pobaltí vysílány lidské kapacity ostatním frontám a pomáhaly jim s organizací činností. Mezirepubliková spolupráce byla podpořena i vydáváním publikací v baltických jazycích, později dokonce i v ruštině. Ačkoli ruské verze informačních publikací byly z počátku téměř doslova přeložené z baltických verzí, později byly upravovány tak, aby lépe nastínily myšlení lidových front v Pobaltí. Noviny *Soglasie* vydávané Sajudisem existovaly dokonce pouze v ruském jazyce. Dokumenty zpracované v Pobaltí, pojednávající o národních jazycích, později i deklarace nezávislosti, sloužily jako předloha pro všechny ostatní republiky v SSSR.⁵¹

Lidové fronty a Sajudis vyjadřovaly svou podporu ostatním republikám i skrze petice a výzvy, které zasílaly do Moskvy – jednalo se například o výzvu na propuštění Arménů zatčených během konfliktu v Náhorním Karabachu, dále odsoudily krvavé potlačení protestů v Gruzii. Estonská lidová fronta poskytovala a upravovala právní dokumenty především pro Ruskou svazovou republiku, Lotyšská lidová fronta a Sajudis pomáhaly neruským republikám. Sajudis působil zejména v Bělorusku a na Ukrajině. Produkce novin běloruské lidové fronty závisela z 90 % na tiskárnách ve Vilniusu. Zakládající kongres Běloruské lidové fronty dokonce proběhl ve Vilniusu v červnu 1989.⁵²

Pobaltské státy byly největší inspirací pro Moldavsko, Bělorusko a Ukrajinu. Na severu Ukrajiny dokonce vznikl lidský řetěz ku příležitosti padesátiletého výročí sovětské okupace v září 1989. V následujícím roce zde vznikl lidský řetěz znovu, tentokrát spojující Lvov a Kyjev. Podobně se v Moldavsku element lidského řetězu objevil 27. června 1990 jako připomínka padesáti let od vstupu Rudé armády na území Besarábie.⁵³

Pobaltské lidové fronty měly vliv na lidové fronty v Sovětském svazu, proto při vyhlášení Litevské nezávislosti panovaly v Moskvě i v západních zemích obavy z možného dominového efektu.

4 Příčiny anexe a doložení její nelegálnosti

4.1 Legalita aktu

Na právní problematiku aktu, zda Litevská republika měla právo na oddělení a zda byl postup legální, se práce zaměří v této kapitole. Všechny tři ústavy (z roku 1924, 1936 a 1977) Sovětského svazu obsahovaly právo na oddělení kterékoli členské republiky. Žádná z ústav ale neobsahovala

---

⁵¹ Nils R. Muiznieks, "The Influence of the Baltic Popular Movements on the Process of Soviet Disintegration." *Europe-Asia Studies* 47, č. 1 (1995): 3-11, <https://www.jstor.org/>.

⁵² Nils R. Muiznieks, "The Influence of the Baltic Popular Movements on the Process of Soviet Disintegration." *Europe-Asia Studies* 47, č. 1 (1995): 3-11, <https://www.jstor.org/>.

⁵³ *Ibid.*, 12-15.

mechanismus, jakým by mělo k oddělení republik dojít. Teoretické právo existovalo, praktické neexistovalo nikdy. V otázce ilegality kroků se obviňovaly vzájemně jak Litva, tak Sovětský svaz. SSSR argumentoval protiprávností postupu při vyhlášení nezávislosti, Litva oproti tomu argumentovala nelegální anexí roku 1940.⁵⁴

Z pohledu pozorovatele ze Západu se může zdát akt vyhlášení nezávislosti legální. Je však podstatné zmínit: zaprvé, že přístup Sovětského svazu k ústavnímu právu je diametrálně odlišný od přístupu západních zemí, a za druhé, že dle článku 74. platné sovětské ústavy měl být každý konflikt vzniklý mezi sovětskou republikou a SSSR řešen vždy ve prospěch SSSR. Článek číslo 72. Brežněvovy ústavy z roku 1977 zaručoval každé svazové republice právo na oddělení se od SSSR. Nicméně již dále neuvádí postup, kterým by mělo k oddělení dojít. Pro západní svět se tak mohlo zdát, že Litva nepřekračovala stanovená pravidla, jelikož tradiční přístup k zákonům se na západě řídí heslem „co není zákonem zakázáno je povoleno“. Ovšem Sovětský svaz se řídil spíše pravidlem „vše, co není zákonem povoleno, je zakázáno“.⁵⁵

Dále se dá proti krokům Litvy po 11. březnu 1990 namítnout, že šly v rozporu s článkem ústavy č. 74. (*„V případech rozporu mají před právem svazové republiky přednost celosvazové právní předpisy.“*). Další kroky, které Litva učinila, měly být souzeny dle nových sovětských předpisů schválených dne 3. dubna 1990⁵⁶, které již svým obsahem pokrývaly proces osamostatnění se. Dle nových pravidel bylo odtržení se od svazu možné až po hlasování v referendu, následně by země přešla do fáze vyjednávání, která by neměla překročit dobu 5 let. Za těchto nových podmínek by Litva, aby jednala legálně, musela odvolat deklaraci nezávislosti a zahájit vyjednávací řízení, čili učinit kroky, které byly litevskými představiteli odmítnuty.

Podle výše zmíněných argumentů bylo konání Litvy z hlediska sovětského práva nezákonným činem. Sovětský svaz byl tedy v pozici, kdy mohl legálně zasáhnout a jednalo by se o zákrok v rámci jeho vlastních vnitřních záležitostí.⁵⁷ Je potřeba se ale na tuto problematiku podívat i z druhého úhlu pohledu a zeptat se, zda postupoval Sovětský svaz legálně při pokusu zabránit ztrátě svého území ve snaze předejít svému rozpadu? Vzhledem k historickým událostem by příhodnější formulace otázky měla být, zda jednal Sovětský svaz legálně, když se snažil zabránit rozpadu sebe sama, a to sice svazu, jehož vznik doprovázelo porušení mezinárodního práva.

---

⁵⁴ William T. Webb, "International Legal Aspects of the Lithuanian Secession," *Journal of Legislation* 17, č. 2, (1991), 313.

⁵⁵ *Ibid.*, 314.

⁵⁶ J. F. Matlock, *Autopsy on an empire*, 358.

⁵⁷ William T. Webb, *International Legal Aspects of the Lithuanian Secession*, 315.

Dle článku Joe Renouarda byl na jaře roku 1990 M. Gorbačov osobně přikloněn k možnosti využití práva na sebeurčení Litvy, nicméně počítal s *odchodovým řízením*, které by trvalo pět až šest let.⁵⁸

4.2 Pakt Ribbentrop-Molotov: pohroma pro Pobaltské republiky

Po skončení první světové války se pobaltské národy ocitly v situaci, kdy hrozilo nebezpečí zabránění území Německem nebo bolševických Ruskem. Další možností byl vznik tří suverénních států. Tato možnost se stala realitou a po podepsání mírových smluv s Ruskem v roce 1920⁵⁹ a díky podpoře států Dohody byla uznána suverenita Estonska, Litvy a Lotyšska. Ačkoliv osamostatnění Litvy se lišilo svým průběhem od Estonka a Lotyšska, především kvůli konfliktu s Polskem o oblast Vilenska, byly všechny tři baltské republiky začleněny do Společnosti národů v roce 1921.⁶⁰

V roce 1926 byl v Litvě zaveden autoritativní režim.⁶¹ Rok 1926 byl významný ještě z druhého důvodu, a tím bylo podepsání přátelské smlouvy o neútočení a neutralitě se Sovětským svazem.⁶² Smlouva měla ve druhém článku zakomponované úmluvy o vzájemném respektování státní suverenity a teritoriální integrity.⁶³ Paradoxní je skutečnost, že smlouvy byly platné až do roku 1945.⁶⁴

Mimo to se Sovětský svaz připojil k iniciativě Briand-Kelloggova paktu, jenž byl podepsán v Paříži v roce 1928 a svým zněním nedovoloval použití války a agrese jako metody při řešení mezinárodních konfliktů.⁶⁵ Litvinovův protokol, podepsáný 8. února 1929 estonskou, polskou, sovětskou a rumunskou vládou,⁶⁶ později také tureckou, perskou a litevskou vládou, nesl totožnou myšlenku jako Briand-Kelloggův pakt.⁶⁷

---

⁵⁸ (Joe Renouard, "A Final Dilemma: The National Independence Movements," in *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*).

⁵⁹ Valters Nollendorfs, Ojārs Celle, Gundega Michele, Uldis Neiburgs, Dagnija Staļko, *The Three Occupations of Latvia 1940–1991*, (Riga: Occupation museum foundation, 2005.), 9.

⁶⁰ Lotyšsko a Estonsko byly de iure uznány spojeneckými mocnostmi v Paříži 26. ledna 1921. Litva byla de iure uznána až v prosinci 1922. (Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 151-152, 197.)

⁶¹ *Ibid.*, 379.

⁶² Smlouva byla podepsána 26. září 1926 litevským premiérem Mykolasem Sleževičiusem a lidovým komisařem zahraničních věcí Georgijem V. Čičerinem.

⁶³ Gregory Rutenberg, "U.S.S.R.--Lithuania: Treaty of Non Aggression and Neutrality" *The American Journal of International Law* 27, č. 4, (Říjen, 1933): 184-185, <https://www.jstor.org/>. Stejně smlouvy o neútočení a neagresi byly podepsané také mezi SSSR a Lotyšskem a SSSR a Estonskem v roce 1932. (William J. H. Hough, „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“. *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985): 366-367.)

⁶⁴ Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 201.

⁶⁵ Manley O. Hudson, "The Budapest Resolutions of 1934 on the Briand-Kellogg Pact of Paris", *American Journal of International Law* 29, č. 1, (leden, 1935): 93, <https://www.cambridge.org/>.

⁶⁶ "Locarno na severovýchodě Evropy, " noviny *Československá republika*, č. 35, únor 9, 1929.

http://kramerius.nacr.cz/search/i.jsp?pid=uuid:13bf8a33-a157-4e29-a847-4e0ac37bec27&fbclid=IwAR1USa9xMkP1aFN7Ab4y0gb8FNnwdr377VD9dXzQqmzYLdiUEr1PD58I00#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:2113ace8-0063-11e8-93c3-001b21b897bf (dostupné 19.3.2020).

⁶⁷ "League of Nations Photo Archive, Chronology 1929, " <http://www.indiana.edu/~league/1929.htm> (dostupné 19.3.2020).

Na konci 30. let se Sovětský svaz cítil vyřazený z evropského politického dění, a to kvůli sbližování Německa a Polska, což mohlo znamenat případné ohrožení sovětských západních hranic.⁶⁸ Především ale pocit izolace od evropského dění nastal kvůli Mnichovské konferenci, které se Sovětský svaz nezúčastnil.⁶⁹ Dále se doposud přátelské vztahy Litvy a SSSR začaly rozvolňovat a Litva se soustředila více na vztahy s Německem. Německý vliv se na Litvě začal jasně projevovat vítězstvím místních nacistů ve volbách na konci roku 1938 v klajpedské oblasti. V březnu 1939 si Hitler vynutil postoupení Klajpedy Německu.

Z hlediska bezpečnosti bylo pro SSSR v tuto chvíli zásadní zajistit si možný vstup Rudé armády na pobaltské území. Tato podmínka ale nebyla v debatách o spojení se SSSR pro západní mocnosti přijatelná. Sovětský svaz tak odstoupil od politiky kolektivní bezpečnosti Maxima Litvinova a na post lidového komisaře zahraničních věcí byl dosazen Vjačeslav Molotov.⁷⁰ Zahraniční politika Sovětského svazu se přeorientovala na spojení s Německem. V osudný den 23. srpna 1939 došlo k podepsání Paktu Molotov-Ribbentrop, nesoucí název podle protagonistů zahraniční politiky Sovětského svazu a Německa. Pakt méně známý pod názvem Hitlerovo-Stalinův pakt zaručoval vzájemnou spolupráci mírovou cestou a Hitlerovi umožnil 1. září 1939 napadnout Polsko. Pakt obsahoval tajný dodatek, ve kterém si Německo a SSSR rozdělily sféry vlivu ve východní Evropě, kdy do německé sféry bylo zahrnuto Polsko a Litva. Hranicí mezi sférami byla severní hranice Litvy; tudíž Lotyšsko, Estonsko, Finsko, část Polska ale také Besarábie spadly do sovětského okruhu.⁷¹ K paktu byl podepsán 28. září 1939 tajný dodatkový protokol, v němž Německo vyměnilo Litvu za území v Polsku, které zatím bylo v sovětské sféře.⁷²

Po prvním září 1939, kdy byl Německem zahájen útok na Polsko, pozval Sovětský svaz do Moskvy zástupce Baltických států⁷³ a Finska, kde byli pod nátlakem donuceni přijmout požadavek

---

⁶⁸ David Kirby, *Incorporation: The Molotov-Ribbentrop Pact*, (London: Palgrave Macmillan, 1996), 70.

⁶⁹ Sovětský svaz se rozhodně stavil proti výsledkům Mnichovské konference (Alexandr Ort, "O neplatnosti mnichovského diktátu", *Czech Journal of International Relations* (2. březen, 1967): 44.)

⁷⁰ Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 213-214.

⁷¹ "The perfidious handshake a Secret Additional Protocol" in *The Three Occupations of Latvia 1940–1991*, 2.

⁷² V roce 1941 Sovětský svaz koupil za 7,5 milionů amerických dolarů od Německa část litevského území, které bylo původně připsáno do německé sféry vlivu. Vzhledem k tomu, že i tato část Litvy byla okupována a připojena do Sovětského svazu, byla koupě nezbytná. (Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2003), 82.)

⁷³ Za Litvu byl do Moskvy vyslán ministr zahraničních věcí Urbys, jež byl pozván V. Molotovem 3. října 1938. Jak Stalin, tak i Molotov, zde ujistili Urbyse, že je v nejvyšším zájmu sovětské vlády, aby vojenské posádky, které budou v Litvě umístěné, sloužily výhradně k posílení obrany jak Sovětského svazu, tak Litvy. Důkazem, že Stalin, nemá žádné vedlejší úmysly, měla být Stalinova nabídka obnovit smlouvu, ve které se SSSR zavazuje respektovat státní suverenitu Litvy, a uznává i její samostatné vystupování v zahraniční politice. Smlouva o vzájemné pomoci byla mezi Litvou a SSSR podepsána 10. října 1939. Dle článku 7 zmíněné smlouvy by plnění povinností států, vyplývajících se smlouvy, v žádném případě nemělo ohrozit vlády států, jejich hospodářství, sociální systém a ani zahraniční politiku. Současně s touto bylo Litvě navráceno území Vilniusu. Začátkem června 1940 byla světová pozornost upřena na pád Francie, a proto ve stejnou dobu (kdy událostem v Pobaltí byla věnována jen malá pozornost) byl litevský předseda vlády a ministr zahraničních věcí předvoláni do Moskvy, kde obdrželi devíti hodinové ultimátum. (Henrikas Rabinavicius, "The Fate of the Baltic Nations," *The Russian Review* 3, č. 1 (1943): 42.)

Sovětského svazu ohledně umístění vojenských jednotek a základen na území Pobaltí a Finska⁷⁴. Pobaltské státy sovětské požadavky přijaly a na jejich základě vznikly Smlouvy o vzájemné pomoci. Na litevském území bylo následně rozmístěno 20 000 sovětských vojáků. Ve smlouvě Sovětský svaz zaručoval, že vojenské základny a opatření na pobaltském území nově zavedená zde budou fungovat pouze po dobu války a nijak neporuší suverenitu republik.

Pár měsíců sovětsí vojáci skutečně pobývali v nezávislých a suverénních baltských republikách, nicméně již 14. až 16. června 1940 obdržely Estonsko, Lotyšsko a Litva ultimátum⁷⁵, ve kterém Sovětský svaz požadoval rezignaci místních národních vlád, vytvoření nové prosovětské vlády a umístění neomezeného počtu sovětských jednotek.⁷⁶ Pobaltské vlády ultimáta přijaly, pouze litevský prezident Antanas Smetona na protest opustil zemi. Na situaci to ale nic nezměnilo a podmínky ultimáta přijal premiér Merkys.⁷⁷ Následně ve dnech během 15.-17. července 1940 do pobaltských republik vstoupila Rudá armáda a spolu s ní se do zemí přemístili sovětsí komisaři, kteří měli zajistit převzetí moci (do Litvy byl dosazen Děkanozov).

Nově zřízené loutkové vlády vyhlásily parlamentní volby, které proběhly ještě v červenci 1940. Volby měly legalizovat obsazení zemí Sovětským svazem, nicméně celý proces voleb byl sledován a řízen sovětskými předáky a o výsledku bylo předem rozhodnuto. Sovětská agentura TASS dokonce výsledky voleb zveřejnila 12 hodin předtím, než bylo hlasování ukončeno. Bezprostředně po svém zvolení nově vytvořené parlamenty vyjádřily požadavek o připojení pobaltských republik k Sovětskému svazu.⁷⁸ Tím měl být celý proces zlegalizován. Avšak, aby takovéto připojení bylo platné podle ústav Lotyšska, Estonka a Litvy, bylo ještě zapotřebí provést lidové referendum. Požadavek na připojení byl Nejvyšším sovětem Sovětského svazu pochopitelně pozitivně přijat a již 3. srpna 1940 byla Litva připojena k Sovětskému svazu, následovalo 5. srpna Lotyšsko a 6. srpna Estonsko.⁷⁹

---

⁷⁴ Finsko sovětským požadavkům o spolupráci na vojenské úrovni nevyhovělo. To byla jedna z příčin vzniku Sovětsko-Finské zimní války, jež začala 1.12.1939 a trvala do 13.3.1940. Sovětský svaz byl kvůli útoku na Finsko vyloučen ze Společnosti národů. (Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 83.)

⁷⁵ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 82-83.

⁷⁶ Henrikas Rabinavicius, "The Fate of the Baltic Nations," *The Russian Review* 3, č.1 (1943): 42.

⁷⁷ Robert A. Vitas, "The Recognition Of Lithuania: The Completion Of The Legal Circle," *Journal of Baltic Studies* 24, č. 3 (1993): 250.

⁷⁸ Mimo to vlády také omezily základní lidská práva zavedená v pobaltských ústavách, rozpustily a zakázaly různé organizace a sdružení, činnost novin a rádií byla zastavena. Dále bylo zakázáno scházení se lidí ve velkém počtu a došlo k odzbrojení policie a armády. Členové jiných politických stran, než komunistické strany, byli pozatýkáni. V Litvě to v číslech znamenalo, že pozatýkáno bylo přibližně 2 000 lidí. Premiér Antanas Merkys a ministr zahraničních věcí Juozas Urbys spolu s dalšími členy vlády byli zatčeni a odvezeni ze země. (William J.H. Hough III., „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“, *NYLS Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (1985): 380-381, <https://digitalcommons.nyls.edu/>.)

⁷⁹ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 85-87.

Anexe pobaltských zemí Sovětským svazem byla nelegálním aktem. Loutkové vlády, které byly dosazeny, aby odsouhlasily připojení k Sovětskému svazu, jako by přesunuly problematiku obnovení litevské nezávislosti na několik desítek let do kategorie vnitřních sovětských záležitostí.

4.3 Uznání/neuznání anexe de iure a de facto

Reakce zbytku světa na Sovětskou anexi Pobaltí se lišila. Mnoho zejména západních zemí anexi uznat odmítlo, což sehrálo značnou roli pro zachování morálky obyvatel anektovaného území v kontextu snahy o znovunabytí nezávislosti a napomohlo v cestě za nezávislostí pobaltských republik v 90. letech.

Následující část práce se bude věnovat termínům mezinárodního uznání států de facto a de iure. Termín *uznání* chápeme jako formální potvrzení existence státu s vlastní svobodnou vládou, druhým státem. Uznání států *de iure* znamená, že stát nebo jeho vláda vyhovuje požadavkům mezinárodního práva pro zapojení se do činností mezinárodního společenství. Takové uznání je konečné a neodvolatelné. Na druhou stranu stát, který je *de facto* uznáván druhým státem, v dané chvíli sice splňuje podmínky mezinárodního společenství, avšak toto uznání je dočasné s výhradami do budoucna, tedy účelové, odvolatelné a prozatímní.⁸⁰

Podmínky, které musí stát splňovat, aby se mu dostalo mezinárodního uznání, byly definovány Montevidejskou úmluvou v roce 1933. Čtyřmi zásadními body smlouvy jsou: stálé obyvatelstvo, vytyčené území, vláda, která na daném území vykonává skutečnou svrchovanou moc a schopnost vstupovat do mezinárodních závazků s jinými státy. Dle této smlouvy existence daného státu není závislá na uznání dalšími státy.⁸¹ Pro případ Pobaltí byl důležitější dokument, který se naopak věnoval neuznání státu, a to byla Stimsonova doktrína. Doktrína neuznává anexi státu státem, pokud byla provedena s nelegálním použitím síly⁸² (nelegální bylo v té době jednání, které šlo proti principům úmluvy Společnosti národů a proti závazkům vycházejícím z Briand-Kelloggova paktu⁸³). Dokument byl vytvořen americkým státníkem Henrym L. Stimsonem v souvislosti s japonskou agresí v Mandžusku v roce 1932.⁸⁴

Stimsonova doktrína byla uplatněna v souvislosti s anexí Pobaltí americkým diplomatem Sumnerem Wellesem. V deklaraci, jež byla zveřejněna 23. července 1940, se Sumner Welles vyjádřil, že americký lid se staví proti dravým činům Sovětského svazu, které byly provedeny na pobaltských republikách, ať už za použití síly či pouze s hrozbou jejího případného použití.⁸⁵

---

⁸⁰ Nagda Priyadarshi, "A study of the concept of de facto and de jure recognition of government in public international law", *International Journal of Advanced Research and Development* 3, č.2 (květen, 2017), 159.

⁸¹ Zuzana Trávníčková, „O státnosti a uznání státu v mezinárodním právu,“ *Ústav Mezinárodních vztahů Praha*, 25. duben 2012, <https://www.iir.cz/article/o-statnosti-a-uznani-statu-v-mezinarodnim-pravu#> (27.3.2020).

⁸² Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 115.

⁸³ Robert A. Vitas, "The Recognition Of Lithuania: The Completion Of The Legal Circle," *Journal of Baltic Studies* 24, č. 3 (1993): 248.

⁸⁴ Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 115.

⁸⁵ Robert A. Vitas, *The Recognition Of Lithuania*, 250-261.

Ostatní země světa se ve valné většině přidaly k neuznání anexe *de iure*. Dle autora knihy *The Illegal Annexation and State Continuity* lze státy rozdělit do skupin podle toho, jak k anexi přistoupily. Do první skupiny zařadil státy, které nikdy neuznaly anexi ani *de iure*, ani *de facto*: byly to Spojené státy, Vatikán a Irsko. Druhou nejpočetnější skupinou byly státy, jež sice nikdy neuznaly zabránění území *de iure*, ale plně skutečnost přijaly *de facto* (byla to například Velká Británie, Francie, Jugoslávie).⁸⁶ Třetí skupinou byly státy, které přijaly anexi *de iure*: bylo to například Švédsko, Nizozemsko, Nový Zéland či Španělsko.

Anexe Pobaltí nebyla Spojenými státy uznána na základě Stimsonovy doktríny, což se později stalo právním základem pro Spojené státy, které jej mohly využít jako argument k okamžitému uznání nezávislosti již v březnu 1990. V zájmu války ale tehdejší prezident Franklin D. Roosevelt dle knihy autorů Clerca, Glover a Jordana⁸⁷ upřednostnil realistický pohled na tehdejší vývoj světové politiky, kdy pro Spojené státy byla primární kooperace se Sovětským svazem. Jiné politické ideály tím tak byly upozaděny.⁸⁸

---

⁸⁶ Země, které neuznaly anexi *de iure*, ale přijaly ji *de facto*, byly (krom zmíněných v závorce v textu) Uruguay, Venezuela, Turecko, Austrálie, Belgie, Brazílie, Kanada, Chile, Čína, Columbie, Costa Rica, Dánsko, Ekvádor, SRN, Řecko, Guatemala, Lucembursko, Malta, Mexiko, Norsko, Paraguay, Portugalsko a Švýcarsko (Lauri Mälksoo, *The Illegal Annexation*, 115.).

⁸⁷ Louis Clerc, Nikolas Glover a Paul Jordan, *Histories of Public Diplomacy and Nation Branding in the Nordic and Baltic Countries*, (Leiden a Boston: Brill/Nijhoff, 2015), 64.

⁸⁸ *Ibid.*, 64.

5 Události po březnovém vyhlášení nezávislosti

5.1 Litva po vyhlášení nezávislosti

Navzdory sympatiím, které západní státy litevské vládě projevovaly, zůstala Litva mezinárodně izolovaná, jelikož pro západní státy bylo prioritou udržení přátelských vztahů s Gorbačovem. Ukončení studené války a podpora Gorbačovovy politiky uvolnění měly přednost před litevskou otázkou. A ačkoli se Sovětský svaz snažil udržet litevskou otázku jako otázku vnitřní sovětské politiky⁸⁹, stala se litevská otázka dle autora knihy *Perestrojka* tématem týkajícím se globální bezpečnosti.⁹⁰

Následování litevských kroků Estonskem a Lotyšskem nebylo úplně možné kvůli rozdílným podmínkám v republikách, k těmto rozdílům patřilo především různé národnostní složení. Přesto však v následujících týdnech estonské a lotyšské Nejvyšší sověty vyhlásily obnovení své státní nezávislosti a to, na rozdíl od Litvy, s přechodným obdobím.⁹¹

Reakcí sovětského lídra na litevské vyhlášení nezávislosti bylo prohlášení o její nelegálnosti a neplatnosti. Následoval pokus o rozvrácení situace, a to navýšením počtu jednotek KGB v Pobaltí, které se soustředily na akce zaměřené proti armádním dezertérům a souběžně tyto jednotky obsadily budovy ve Vilniusu patřící komunistické straně. V dubnu zahájil Sovětský svaz ekonomickou blokádu Litvy, jež zemi nejvíce postihla v oblasti nerostných surovin jako uhlí, plynu a ropy.⁹² Litva však ani navzdory blokádě nechtěla měnit svá prohlášení. V následujících týdnech ale bylo jasné, že Litva nemůže očekávat pomoc od Spojených států, které by neriskovaly ohrožení dobrých vztahů s Moskvou kvůli litevské otázce.

Jedním z hlavních důvodů, proč se prezident Bush rozhodl nezasahovat, byl odhad, že v případě ztráty sovětských pozic v Pobaltí by Moskva neuvolnila své síly pryč z Polska a Východního Německa. Pobaltí bylo ze strategického hlediska důležité pro ochranu Sovětského svazu také z důvodu, že se zde nacházelo množství vojenského vybavení.⁹³

---

⁸⁹ Přímá otázka: „Zda je vyhlášení litevské nezávislosti pouze vnitřní sovětskou záležitostí?“ byla položena prezidentovi G. Bushovi na prezidentské novinářské konferenci 22.3.1990. Jeho odpovědí bylo konstatování, že Spojené státy nikdy neuznaly anexi pobaltských států. Dále se pak zmínil o jistých skutečnostech (původně *certain realities*), které se v životě odehrávají, přičemž uvedl, že Litevci si těchto skutečností vědomi jsou. Nejlepším způsobem, jak situaci vyřešit, by dle G. Bushe měly být klidné rozhovory mezi Litvou a SSSR. (United States. President (1989-1993: Bush), *Office of the Federal Register, National Archives and Records Administration, 1991*, 406-408,

https://books.google.cz/books?id=dclE55ZPNYYC&pg=PA996&lpg=PA996&dq=bush+armcontrol+administrative+with+ussr+1991&source=bl&ots=ylz_kzKCAB&sig=ACfU3U2QDRixqik0Yly9T8z4tQkPfwNS5Q&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjXgu_nq4TpAhVHUBUIHfP7BBAQ6AEwFnoECAkQAQ#v=onepage&q=bush%20armcontrol%20administrative%20with%20ussr%201991&f=false.

⁹⁰ Luboš Švec, *Perestrojka*, 130-131 též Luboš Švec, *Dějiny Pobaltských zemí*, 263-264.

⁹¹ Dalším rozdílem bylo, že Estonsko a Lotyšsko si měly nadále zachovat zahraniční politickou závislost na SSSR. (Luboš Švec, *Perestrojka*, 132.)

⁹² Ambreen Haider, "The Baltic Crisis", *Strategic Studies* 13, č. 3 (1990): 11.

⁹³ *Ibid.*, 12.

Jak Sovětský svaz, tak Spojené státy americké, neměly jasno, jak s blokádou Litvy naložit. V květnu mělo dojít k podepsání obchodní dohody mezi velmocemi, pro Spojené státy však zůstávalo otázkou, zda by bylo vhodné uzavírat se SSSR smlouvy vzhledem k přístupu, který použil v litevské otázce.⁹⁴ Pro samotného Michaila Gorbačova bylo těžko zodpověditelnou otázkou, jak postupovat s blokádou nadále. Jejím působením se nepodařilo litevskou vládu přesvědčit k ústupkům, navíc zapříčinila větší vzpurnost v sousedních baltských republikách. Konzervativci z komunistické strany vyžadovali rozhodnější Gorbačovovy kroky v této problematice, on však v danou chvíli nemohl riskovat použitím síly. Především kvůli květnové schůzce ve Washingtonu, od které si sliboval finanční pomoc pro svou, rychle se do krize propadající, ekonomiku.⁹⁵

Nebyl to jen americký prezident, který stál před rozporem oficiálních politických postojů s *realpolitik*. Pro západní Evropu litevská otázka představovala možnou komplikaci na cestě za preferovaným vývojem Evropy dle představ Francie a Německa. Francie, ač se stále hlásila ke skutečnosti, že anexi Pobaltí neuznala, se v roce 1990 zajímala o vytváření stability evropského kontinentu s nově vzniklými středoevropskými státy. Pro Německo bylo stěžejní dosažení vlastního sjednocení.⁹⁶ Jelikož Sovětský svaz souhlasil s myšlenkou sjednocení Německa už v roce 1989⁹⁷, neměl tehdejší německý kancléř Helmut Kohl v úmyslu vystupovat proti Michailu Gorbačovovi a společně s francouzským prezidentem Francoisem Mitterrandem písemně požádali Vytautase Landsbergise o pozastavení vyhlášené nezávislosti.⁹⁸

Dne 29. června 1990 pod tlakem představitelů Německa, Francie a Spojených států Litva schválila 100denní moratorium na vyhlášenou nezávislost, s vyhlídkou budoucích vyjednávacích rozhovorů s Moskvou⁹⁹ a ukončení blokády.¹⁰⁰ Následně byly obnoveny dodávky ropy¹⁰¹ a mělo následovat jednání o vystoupení. Řada jednání skončila neúspěšně, země se nebyly schopné domluvit na nové svazové smlouvě. Tření vznikalo ohledně postupu, jakým by mělo k oddělení dojít. Moskva

---

⁹⁴J. F. Matlock, *Autopsy on an empire*, 355.

⁹⁵ Ibid., 378.

⁹⁶ Edward Cody, "Suspend Independence Bid, Bonn, Paris Urge Lithuania," *The Washington Post*, 27. dubna 1990, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/04/27/suspend-independence-bid-bonn-paris-urge-lithuania/51544fcf-7933-4515-bcf1-6e13194ab90d/>.

⁹⁷ Matthias von Hellfeld, Jefferson Chase, "How Kohl and Gorbachev sealed the deal on German reunification," 14. července 2010, <https://www.dw.com/en/how-kohl-and-gorbachev-sealed-the-deal-on-german-reunification/a-5788998>.

⁹⁸ Alan Riding, "Evolution In Europe; Lithuania Is Asked By Paris And Bonn To Halt Decisions," *The New York Times*, 27. dubna 1990.

⁹⁹ Vera Tolz a Melanie Newton, "Situation in Lithuania," in *The Ussr In 1990: A Record Of Events*, (New York, Wesview Press: 1992).

¹⁰⁰ Bill Keller, "Evolution In Europe; Lithuania Agrees To 100-Day Delay On Independence," *The New York Times*, 30. června 1990.

¹⁰¹ Aleksandar Pavkovic a Peter Radan, *Creating New States: Theory and Practice of Secession*, (England, Ashgate Publishing Limited: 2007), 136.

vyžadovala postup dle zákona upravující vystoupení schváleného na jaře, ovšem Litva byla proti odvolání své nově obnovené nezávislosti a Moskvou navrhovanému postupu.¹⁰²

Během vyjednávání se Sovětským svazem se Litevci snažili o získání mezinárodní podpory a uznání jejich státnosti, což bylo na podzim roku 1990 stále nelehkým úkolem.¹⁰³ Svět v tomto období přihlížel změnám v Sovětském svazu, převahu začali získávat konzervativní komunisté a dokonce i Michail Gorbačov se v zájmu udržení celistvosti SSSR začal přiklánět na jejich stranu.¹⁰⁴ Na stále zhoršující se poměry sovětského hospodářství měl odpovědět Šatalinův plán ekonomických reforem, navržený demokratickými silami v Moskvě. Nejvyšší sovět plán ale i pro svou radikálnost neschválil, namísto něj byl navržen umírněnějšími konzervativci vypracovaný Aganbegjanův plán.¹⁰⁵ S přechodem ke konzervativnímu proudu Gorbačov začal ztrácet zájem na vyjednávání s Litvou.¹⁰⁶ Ke konci roku 1990 Gorbačov představil nový koncept uspořádání SSSR, na který reagovaly pobaltské republiky oznámením, že neplánují být součástí zreformované federace. Na příchod konzervativního proudu do Moskvy zareagovali prosovětští komunisté z Litvy a domluvili se na krocích proti vládě Sajudisu. Pod záminkou porušování lidských práv byly vyváděny nejvyšší sovětské orgány k intervenci.¹⁰⁷

Mlhavé odpovědi amerického prezidenta na jasné otázky, zda litevský případ spadá do kategorie mezinárodních problémů či nikoli, dokazují, že bylo v zájmu *realpolitik* západního světa udržet litevskou otázku jako vnitřní sovětskou problematiku, ačkoli bez zásahu francouzského prezidenta a německého kancléře by v červnu 1990 Litva nepřistoupila ke 100dennímu moratoriu vyhlášené nezávislosti, přičemž už jen tento akt dokazuje mezinárodní zapojení států do litevské otázky. Světová diplomacie stále operovala s Litvou tak, aby nedošlo k možnému dominovému efektu, jež by způsobil rozpad Sovětského svazu a snížil by mocenský prostor sovětského prezidenta, s nímž měl západ tak dobré vztahy. Záruka Michaila Gorbačova západu, že litevská otázka bude řešena bez použití násilí a skrze vzájemná jednání, byla pro mezinárodní společenství dočasně nejpříjemnějším řešením. S následným zhoršením hospodářského stavu Sovětského svazu se Michail Gorbačov přiklonil na stranu konzervativních komunistů, jejichž aspirací byl tvrdší postup proti pobaltským republikám.

5.2 Lednový zásah proti Litvě

Pro intervenci nastaly na začátku roku 1991 pro Moskvu vhodné podmínky. Litva procházela vnitropolitickou krizí spojenou s radikálním navýšením cen základních potravin, což vedlo až k rezignaci předsedkyně vlády Kazimiry Prunskienė. Gorbačov využil vzniklé dezorganizace a 10. ledna

---

¹⁰² Luboš Švec, *Perestrojka*, 135-136.

¹⁰³ Ramūnas Vilpišauskas, "Lithuania's Double Transition after the Re-establishment of Independence in 1990: Coping with Uncertainty Domestically and Externally," *Oxford Review of Economic Policy* 30, č. 2 (2014): 226.

¹⁰⁴ David James Smith, *The Baltic States: Estonia, Latvia And Lithuania. Postcommunist States And Nations*, (London: Routledge, 2002), 121.

¹⁰⁵ Jiří Vykoukal, *Východ*, 678-879.

¹⁰⁶ Anatol Lieven, *The Baltic Revolution*, 243.

¹⁰⁷ Luboš Švec, *Perestrojka*, 136-137.

1991 zaslal do Vilniusu ultimátum požadující okamžité obnovení sovětské a litevské sovětské ústavy. Nejednalo se o požadavek, jako spíše o záminku k vojenskému obsazení Litvy. Dne 11. ledna začala sovětská vojska s okupací Vilnius. ¹⁰⁸

Ještě před začátkem okupace V. Landsbergis naléhal na vlády západních zemí, aby učinily kroky, kterými by předešly sovětské vojenské agresí. Především žádal o diplomatické uznání a potvrzení, že sovětská ústava není nadále aplikovatelná na litevském území. Přestože pozornost západního světa se převážně věnovala napětí v Iráku (válce v Zálivu) ¹⁰⁹, Bílý dům odsoudil vojenské zastrašování a naléhal na Moskvu, aby ukončila vojenské hrozby a přešla zpět k vyjednávacímu stolu. Dále se Spojené státy vyjádřily, že použití síly by poškodilo vzájemné vztahy. ¹¹⁰

Další reakcí na lednové události bylo odvolání únorového setkání G. Bushe s M. Gorbačovem, které se mělo konat v Moskvě. Moskva vyjádřila ohledně zrušení setkání překvapení, zvláště pokud bylo důvodem pouze napjatá *vnitřní* situace. J. F. Matlock se k situaci vyjádřil tak, že otázka pobaltských států není pro Spojené státy otázkou vnitřní sovětské politiky, navíc vzhledem k násilí, jež bylo ve Vilnius provedeno, by nebylo příhodné plánový summit uskutečnit. ¹¹¹

Lednové krvavé události v Pobaltí se staly morálním i politickým vítězstvím Baltů. Politické sympatie západu se odvrátily od SSSR směrem k zemím Baltského moře. ¹¹² Spojené státy a Německo odsoudily provedené násilí 14. ledna 1991, nicméně německý ministr zahraničí H.-D. Genscher ve stejný den pronesl, že události v Pobaltí by neměly bránit vybudovaným německo-sovětským vztahům. Ačkoli Německo vyjadřovalo rétorickou podporu pobaltským republikám, zájmem *realpolitik* kancléře Kohla byla stále jednotnost SSSR. ¹¹³

Článek Dariuse Furmonavičiuse nahlíží na lednový zásah jako na nutné události, které musely proběhnout, aby západní země přehodnotily své přístupy k podpoře litevské nezávislosti. Autor na slovech amerického politika George Shultze dokládá, že po lednového zásahu se o pobaltských republikách v oficiálních výrocích státníci vyjadřovali jako o zemích, které považují za svobodné. Dále klade důraz na uznání vzájemné suverenity mezi Ruskem, Litvou, Lotyšskem a Estonskem dne 14. ledna 1991, které zdůraznilo neoprávněnost k vojenskému zásahu. Vysvětluje, že z událostí byl západní svět v šoku, a oproti knize *Germany and the Baltic Problem*, která nepřikládá roli Německa takový význam,

---

¹⁰⁸ J. F. Matlock, *Autopsy on an empire*, 449.

¹⁰⁹ Dvojice autorů James E. Goodby a Benoit Morel ve své knize klade důraz na americko-sovětské spojení při válce v Zálivu, a přistupuje k němu jako k důvodu, proč po lednových událostech v Pobaltí nepřistoupily Spojené státy k razantnější odpovědi či sankcím vůči SSSR. (James E. Goodby a Benoit Morel, *The limited partnership: building a Russian-US security community*, (Oxford: Oxford University Press for SIPRI, 1993), 40-42).

¹¹⁰ *Ibid.*, 450.

¹¹¹ J. F. Matlock, *Autopsy on an empire*, 452.

¹¹² Mary Elise Sarotte, *Germany and the Baltic Problem after the Cold War: The Development of a New Ostpolitik 1989–2000*, (London: Routledge, 2004), 29.

¹¹³ Mary Elise Sarotte, *Germany and the Baltic Problem after the Cold War*, 28-30.

článek vyzdvihuje výzvu Helmuta Kohla, ve které žádal o odvolání vojenských jednotek z Pobaltí. Stejný požadavek vznesly i Spojené státy a Evropský parlament. Evropský parlament navíc zdůraznil svou výzvu podmínkou, že dokud budou vojenské jednotky působit na pobaltském území, nebude Sovětskému svazu poskytována technická podpora a ani slíbená potravinová pomoc. Potravinovou pomoc ze stejných důvodů zrušilo i Japonsko. Reakce mnoha států a mocenských aktérů pro autora představovaly argument, že od ledna 1991 byla otázka nezávislosti pobaltských zemí mnohem více mezinárodním problémem než otázkou vnitřní politiky.¹¹⁴

5.3 Role Borise Jelcina

Lednový vojenský zásah vyvolal obavy u Borise Jelcina¹¹⁵, který předpokládal, že pokud Sovětský svaz použije vojenské síly na zvolenou vládu v Pobaltí, další na řadě by mohlo být Rusko. Jelcin obratem reagoval a odletěl do Tallinnu, kde vzájemně uznali svou státnost se všemi třemi představiteli pobaltských republik. Zároveň zde země prohlásily, že své budoucí vztahy vybudují na základech mezinárodního práva jako nezávislé země čili již ne jako sovětské republiky.¹¹⁶

Zásah Borise Jelcina nebyl pouze projevem solidarity k pobaltským státům, ale byla to i snaha prosadit sebe sama v boji proti Gorbačovovy. Přesto, že odmítnutí použití vojenské síly stálo B. Jelcina ztrátu popularity u extrémně nacionalistických ruských skupin, v podpoře Pobaltí pokračoval. Sovětský svaz a Rusko bylo po celou dobu své existence nerozdělitelnými pojmy a teprve B. Jelcin přinesl jejich rozdělení. Ruský nacionalismus, který sám B. Jelcin představoval, byl životně ohrožující pro existenci SSSR. V průběhu jara a léta roku 1991 Moskva klopýtala mezi Gorbačovem, reformními komunisty a konzervativci, a tohoto váhání využil B. Jelcin, který v této době posílil své postavení. V prvních demokratických volbách 12. června 1991 byl zvolen ruským prezidentem.¹¹⁷

Pro Spojené státy představoval Boris Jelcin druhého muže státu, se kterým bylo strategicky výhodné udržovat kontakt. Roku 1991 začaly Spojené státy s dvousměrnou politikou. V roce 1991 bylo hlavním cílem americké diplomacie (podobně jako v letech předchozích) vyjednávání o kontrole zbraní.¹¹⁸ Při vyjednávání byl pro Spojené státy stále nejdůležitějším M. Gorbačov, avšak moc se postupně skutečně přesouvala do jednotlivých republik a právě k B. Jelcinovi.¹¹⁹ Snaha Spojených států udržet si vztah s oběma muži vycházela i z potřeby pokračování Sovětské podpory v Radě bezpečnosti

---

¹¹⁴ Darius Furmonavičius, "The Price of Freedom January 13, 1991 in Lithuania," *Lithuanian Quarterly Journal Of Arts And Sciences* 54, č. 1 (jaro 2008), http://www.lituanus.org/2008/08_1_01-a%20Furmanavicius.htm.

¹¹⁵ Boris Jelcin byl v květnu 1990 zvolen do pozice předsedy prezidia Nejvyššího sovětu Ruské sovětské federativní socialistické republiky. V červnu 1990 Rusko vyhlásilo suverenitu, přičemž inspirací k tomuto aktu jim byly právě pobaltské republiky. (Thomas Lane, *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, (London: Taylor & Francis Ltd, 2017), 114-115.)

¹¹⁶ J. F. Matlock, *Autopsy on an empire*, 457.

¹¹⁷ Mary Elise Sarotte, *Germany and the Baltic Problem after the Cold War*, 28.

¹¹⁸ Úspěšnou smlouvou podepsanou v 31. července byla smlouva START, podpisem smlouvy se země zaručily k razantnímu omezení počtu jaderných zbraní.

¹¹⁹ H. Binnendijk, M. Locke, A. Wolff a F. Lewis, "American Diplomacy and Soviet Disintegration – A Two-Track Policy," in *The Diplomatic Record 1991-1992* (New York: Routledge, 1993).

OSN v otázce proti Saddámu Husseinovi ve válce v Zálivu. Pro Spojené státy bylo další otázkou, zda M. Gorbačov dokáže udržet svou moc a pozici, protože zodpovědnost za krvavé události ve Vilniusu Gorbačov přijmout nechtěl. Zodpovědnost za vydání rozkazu byla uvalena na pravicové síly.¹²⁰

Přes vzájemnou rivalitu B. Jelcin a M. Gorbačov společně pracovali na nové svazové dohodě. V březnovém referendu v roce 1991 se většina voličů přiklonila k zachování existence SSSR. (Referendum se neuskutečnilo v pobaltských republikách, Arménii, Gruzii a Moldávii.) Nová smlouva měla poskytnout jednotlivým republikám větší autonomii, avšak zahraniční, obranná a měnová politika by byla nadále v rukou centra. K podepsání této smlouvy mělo dojít 20. srpna. Tomu však zabránila událost řízená konzervativními komunisty, kteří vytvořili takzvaný Státní výbor pro výjimečný stav, jenž se snažil převzít v zemi kontrolu. Srpnový puč byl ale nedobře naplánován a snaha zabránit probíhajícím změnám po třech dnech ztroskotala. V průběhu puče se Jelcinovi podařilo telefonicky se spojit s prezidentem Bushem, načež Spojené státy oficiálně odsoudily pokus o puč a zároveň vyjádřily podporu Jelcinovi a naléhaly na obnovení Gorbačovovy pozice prezidenta SSSR. Po ukončení puče 24. srpna odstoupil M. Gorbačov z funkce generálního tajemníka¹²¹ a ukončil činnost komunistické strany.¹²²

Jedním z hlavních cílů pučistů bylo zavedení válečného stavu v pobaltských republikách, tím pozastavit fungování jejich vlád a ukončit jejich touhu po nezávislosti. Krátce po vypuknutí puče Státní výbor pro výjimečný stav vyhlásil, že pobaltské vlády jsou podřízené generálovi Fyodoru Kuzminovi, velitelovi Baltské vojenské oblasti. Reakcí na to bylo odsouzení puče V. Landsbergisem a prohlášení, že vláda Litvy bude pokračovat ve své činnosti, dokud nebude sesazena silou.¹²³ Na území Litvy, Lotyšska a Estonska byly vojsky obsazeny strategické body a komunikace a ve Vilniusu pučisté hrozili zavedením cenzury tisku. Snaha o puč ale ztroskotala, jelikož ne všichni vojáci byli ochotní uposlechnout vojenské rozkazy generála Kuzmina.¹²⁴

Puč naopak urychlil celý proces nabývání nezávislosti a 20. srpna deklarovalo svou nezávislost Estonsko a o den později i Lotyšsko.¹²⁵ Litva podepsala s Ruskou sovětskou federativní socialistickou republikou smlouvu, která uznávala Litevskou nezávislost. S uznáním nezávislosti ale Gorbačov stále váhal a předkládal argumenty, že takové rozhodnutí může učinit pouze Sjezd lidových poslanců. Ten byl však rozpuštěn a jeho roli převzal nově vytvořený orgán Státní rada. Dne 6. září 1991 Státní rada

---

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Jiří Vykoukal, *Východ*, 682.

¹²³ Vytautas Stanley Vardys a Judith B Sedaitis, *Lithuania: the rebel nation*, (New York: Routledge, 2018), 185.

¹²⁴ Ibid., 185.

¹²⁵ Luboš Švec, *Perestrojka*, 259.

anonymně odsouhlasila a uznala *de iure* nezávislost pobaltských států.¹²⁶ Litva společně s Estonskem a Lotyšskem byla 17. září 1991 přijata do Organizace spojených národů.¹²⁷

Uznání nezávislosti pobaltských republik ze strany Spojených Států¹²⁸ přišlo s drobným zpožděním za dalšími třiceti šesti státy, které litevskou, lotyšskou a estonskou státnost uznaly dříve.¹²⁹ Prezident Bush pobaltské státy uznal 2. září 1991.¹³⁰ Krátce po puči V. Landsbergis žádal dopisem prezidenta Bushe o uznání litevské státnosti. Prezident Bush ale oproti ostatním západním zemím reagoval opožděněji, což 27. srpna vysvětlil tím, že si nebyl doposud jistý, zda je uznání bezpečné a zda by uznání nezpůsobilo neřízený zmatek. Samotné uznání státnosti od Spojených států přišlo až v moment, kdy bylo jasné, že tak učiní i Sovětský svaz.¹³¹

Nezávislost 25. srpna schválilo Norsko, Finsko a Argentina, poté 26. srpna Bulharsko, Rumunsko, Polsko, Malta, San Marino a Kanada.¹³² Německo si kvůli historické zodpovědnosti za pakt Ribbentrop-Molotov přálo uznat nezávislost Pobaltí dříve než Evropské společenství.¹³³

---

¹²⁶ Jiří Vykoukal, *Východ*, 682.

¹²⁷ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, dostupné 30. dubna 2020 <https://urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/international-organizations/united-nations>.

¹²⁸ Kniha *The Limited Partnership* popisuje, že prezident G. Bush byl před srpnovým pučem rozhodnutý podporovat dále Gorbačovovu politiku, i přes její nestálost. Dle autorů se prezident Bush takto rozhodl na základně západních výzkumů, které předpokládaly, že pouze M. Gorbačov by byl schopný udržet demokratizační proces, kterým SSSR procházel. Podpora Gorbačova vycházela nejen ze sovětské podpory při válce v Zálivu, ale i ze strachu z rozpadu SSSR a vzniku nových republik vlastnicích jaderné zbraně. Publikace potvrzuje důležitost srpnového puče. Během, kterého prezident Bush stál na straně M. Gorbačova a zároveň podporoval i B. Jelcina. Americká administrativa odmítla vyslat nově zvoleného diplomata Roberta Strausse do Moskvy, kde by s největší pravděpodobností již nespolečně pracoval s Gorbačovem. Po puči došlo k posunu moci od Gorbačova směrem k Jelcinovi a zde autoři zdůrazňují, že i přes to G. Bush stále podporoval M. Gorbačova v jeho snaze udržet Sovětský svaz pohromadě. Jako první zkoušku vzájemných vztahů po puči byla výzva Německa, které vyzývalo ostatní země západu k uznání nezávislosti pobaltských republik. Prezident Bush byl západními státy tlačěn k uznání nezávislosti pobaltských států, avšak dle autorů nechtěl ponížít M. Gorbačova uznáním pobaltských republik dříve, než by tak učinil sám Gorbačov. (James E. Goodby a Benoit Morel, *The limited partnership: building a Russian-US security community*, (Oxford: Oxford University Press for SIPRI, 1993), 40-42).

¹²⁹ Vytas Stanley Vardys a Judith B Sedaitis, *Lithuania: the rebel nation*, (New York: Routledge, 2018), 187.

¹³⁰ Ann Devroy, "Bush, After Delay, Grants Baltic States Formal Recognition," *The Washington Post*, 3. září, 1991.

¹³¹ United States. President (1989-1993: Bush), *Office of the Federal Register, National Archives and Records Administration, 1991*, 1101-1102.

¹³² Luboš Švec, *Perestrojka*, 261-262.

¹³³ Jānis Škapars, *The Baltic Way To Freedom: Non-Violent Struggle Of The Baltic States In A Global Context* (Riga: Zelta Grauds, 2005), 385. Německo uznalo obnovení litevské státnosti 27. srpna 1991. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. Dostupné 28. dubna 2020 (<http://urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/bilateral-cooperation/bilateral-germany>).

Island byl prvním státem na světě, který uznal obnovení litevské nezávislosti. Islandský parlament uznání schválil 11.¹³⁴ února 1991.¹³⁵ Řádné navázání diplomatických styků Island odložil s vysvětlením, že tak učiní, až dojde k podpisu dokumentů mezi ministry zahraničních věcí obou zemí. Sovětský svaz 13. února reagoval odvoláním svých zástupců z Reykjavíku.¹³⁶ K uznání obnovení nezávislosti Litvy se v květnu 1991 přidalo Dánsko.¹³⁷ K navázání vztahů a k podpisu smlouvy o vzájemných přátelských vztazích mezi Ruskem a Litvou došlo 29. června 1991. Největší počet uznání nezávislosti ze strany západních států přišel po srpnovém puči.¹³⁸

---

¹³⁴ Po lednovém zásahu ve Vilniusu, bylo 9. února uspořádáno referendum, ve kterém se absolutní většina obyvatel Litvy (90, 47 %) vyjádřila pro podporu obnovy nezávislosti státu. Ve stejném období světová veřejnost odsoudila provedené násilí. Islandský ministr zahraničních věcí J. B. Hannibalsson tajně navštívil během ledna Vilnius, a díky tomu mohl Západ objektivně informovat o probíhajících událostech. (A. Butrimas et al., eds., *The Lithuanian millennium: history, art and culture*, (Vilnius: Vilniaus dailes akademijos leidykla, 2015) 634.)

¹³⁵ Lauri Mälksoo, Ineta Ziemele a Dainius Žalimas, "Baltic Yearbook of International Law", v *Baltic Yearbook of International Law*, (Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2002), 13.

¹³⁶ James P. Nichol, *Diplomacy in the former Soviet Republics*, (Conn: Praeger Publishers, 1995) 25.

¹³⁷ Embassy of the Republic of Lithuania to the Kingdom of Denmark, přístupné 10.5.2020, <https://dk.mfa.lt/dk/en/welcome-to-lithuania/political-relations/with-denmark>.

¹³⁸ Článek Geminase Vitkuse mluví o dvou tradičních teoriích, které byly využívány v problematice uznávání suverenity států v průběhu historie. Pro autora byly tradičním kritériem k uznání suverenity státu principy realpolitik (politické zájmy státu, tedy racionální volba) a principy mezinárodního práva (do kterých spadají tzv. Montevidejská kritéria). Článek zdůrazňuje, že současný svět se při uznávání států vzdaluje od principů realpolitik a významnou roli při uznání suverenity státu hrají lidskost, civilizovanost a slušnost (tento morální aspekt dostal od autorů Cedrica Ryngaerta a Svena Sobriena označení „kritéria druhé generace“ a s jejich existencí se zkomplikovalo uznání suverenity států). Tradiční kritéria jsou autorem označovaná výrazem „dilema“, s příchodem morálního aspektu, dle autora vzniklo „trilema“, kdy se v průběhu procesu uznání suverenity státu vlády začaly rozhodovat jak na základě mezinárodního práva a národních zájmů, tak nově i na základě morálních principů.

Autor na přístupu islandského ministra zahraničí J. B. Hannibalssona, dokumentuje případ, kdy J. B. Hannibalsson projevil rozhořčení nad nespravedlností osudu pobaltských zemí a cítil jakou svou morální povinnost vyjádřit solidaritu s Litevci. Oproti většině západních zemí tak vyjádřil Litvě podporu před srpnovým pučem, tedy předtím, než byl zbytku světa zřejmý osud Sovětského svazu. (Gediminas Vitkus, "Trilemmas of recognition in the Baltic states' foreign policies", *Journal of Baltic Studies* 50, č. 3 (2019). 207-326.) též Tom Lonsford, *Political handbook of the world 2015*. (Thousand Oaks, Calif: CQ Press, 2015), 631 a Gudni Jóhannesson, "The might of the weak? Icelandic support for Baltic independence, 1990–1991," <https://gudnith.is/files/Might%20of%20the%20weak%20draft%2005%2008%202011.pdf>.

6 Závěr

Litva byla jako suverénní stát přijata do Společnosti národů v roce 1921. V roce 1926 Litva podepsala smlouvu se Sovětským svazem, která zaručovala vzájemné uznání státní suverenity a byla platná až do roku 1945. Sovětský svaz se Litvinovým protokolem připojil k iniciativě Briand-Kelloggova paktu, který vylučoval použití agrese při řešení mezinárodních konfliktů. Kvůli neúčasti na Mnichovské konferenci se Sovětský svaz cítil vyřazený z evropského dění, proto se sovětská zahraniční politika odklonila od politiky kolektivní bezpečnosti a začala se soustředit na vztahy z Německem. Osudovou smlouvou, která ovlivnila osud Litvy, byl pakt Ribbentrop-Molotov a jeho tajný dodatek, ve kterém Litva připadla do sovětské sféry vlivu.

Pod sovětským nátlakem Litva přijala smlouvu o vzájemné pomoci, na jejímž základě bylo na území Litvy rozmístěno 20 000 sovětských vojáků. V červnu 1940 litevská vláda obdržela ultimátum, pod jehož tíhou umožnila převzetí moci sovětskou loutkovou vládou, která měla pořádaným referendem legalizovat anexi Litvy Sovětským svazem. Sovětskou anexi nepřijali *de iure* ani *de facto* Spojené státy na základě Stimsonovy doktríny. Většina zemí světa anexi nepřijala *de iure*, ale *de facto* přijímala její následky. Následujících 50 let byla Litva nelegálně součástí Sovětského svazu.

Zvolení Michaila Gorbačova generálním tajemníkem ÚV KSSS v roce 1985 přineslo zásadní proměnu sovětského systému. Nově zavedené reformy vytvořily prostor pro občanské iniciativy, které se zpočátku převážně soustředily na ekologická témata. Významnější politickou roli začaly získávat lidové fronty, zejména po roce 1988. Na Litvě tuto instituci představovala skupina Sajudis vedená Vytautasem Landsbergisem. Díky vlivu Sajudisu proklamoval litevský sovět 18. května 1989 svou suverenitu.

Společnost se díky uvolněnější atmosféře mohla více zajímat o své vlastní dějiny a na základě historické nespravedlnosti společností prostoupila touha po nabytí vlastní nezávislosti. K separatistické myšlence se přidali i místní komunisté. Litevský Nejvyšší sovět zrušil monopol komunistické strany v prosinci 1989, což přispělo k vítězství Sajudisu ve volbách do Nejvyššího sovětu Litevské sovětské socialistické republiky v únoru 1990. Nově nabytá pravomoc Sajudisu provádět ústavní změny umožnila 11. března 1990 obnovení litevské nezávislosti. Z vnitropolitického hlediska Litva využila právo na sebeurčení definované sovětskou ústavou, nicméně z pohledu sovětského práva se jednalo o protiprávní čin, jelikož v ústavě z roku 1977 již nebyl stanoven postup, jakým by mělo k osamostatnění dojít.

Vyhlášenou nezávislost prohlásil Sovětský svaz za nelegální a neplatnou. Z pohledu Michaila Gorbačova představovala Litva problém vnitřní sovětské politiky. V dubnu 1990 se neúspěšně pokusil Litevce přesvědčit o odvolání březnového prohlášení ekonomickou blokadou.

Spojené státy na jaře 1990 neměly horlivý zájem podpořit vyhlášenou litevskou nezávislost vzhledem k vřelému vztahu, který měly Spojené státy k Michailu Gorbačovovi, jenž umožnil významné uvolnění napětí studené války a byl pro západní svět vhodným partnerem v době turbulentních událostí konce 90. let.

Práce se za pomoci použití primární a sekundárních zdrojů snažila popsat vznik litevské republiky, nastínit dobovou atmosféru, která umožnila hnutí Sajudis vyhlásit obnovení nezávislosti, objasnit proč se 11. března 1990 jednalo o akt obnovení nezávislosti a odpovědět na otázku, zda tento akt představoval vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém.

Práce na meziválečném vývoji Litvy dokázala, že připojení pobaltských zemí k Sovětskému svazu bylo nelegálním činem a znamenalo přerušování litevské státnosti. Většina zemí světa anexi neuznala *de iure*, ale přijala ji *de facto*. V 90. letech 20. století, kdy Litva vyhlásila obnovení své nezávislosti, ale nebylo v zájmu převahy západních států postavit se za litevskou vládu. Preferencí většiny zemí světa bylo nenarušit své vztahy se Sovětským svazem. Západní svět oceňoval demokratizační vliv politických reforem Michaila Gorbačova na Sovětský svaz a zejména oceňoval zlepšující se vzájemné vztahy. Jak dobová prohlášení státníků, tak i analýza sekundárních zdrojů dokládají, že litevská otázka byla vnímána a diskutována až do lednového zásahu v roce 1991 jako problém, který by měl být řešen dohodou mezi Moskvou a Vilniusem.

Pro Spojené státy bylo přesto stále důležité udržet si spojení s Michailem Gorbačovem kvůli sovětské podpoře ve válce v Zálivu. Dle knihy Jacka Matlocka Spojené státy od ledna 1991 nevnímaly litevskou otázku jako čistě vnitropolitickou sovětskou záležitost, důkazem tomu bylo odvolání konání plánovaného únorového setkání amerického a sovětského prezidenta. Přesto ale byl Michail Gorbačov pro Spojené státy zárukou, že nenastane nepředvídatelný dominový efekt, který by znamenal vznik několika nových republik vlastních jaderný arsenál. Michail Gorbačov byl pro západní svět žádanou zárukou soudržnosti Sovětského svazu, proto až po přesunu moci od M. Gorbačova k B. Jelcinovi v průběhu srpnového puče byla většina západních států ochotná uznat nezávislost Litvy. Závěrem lze konstatovat, že pro většinu států světa bylo vnímání litevské otázky podřízeno principům *realpolitik*. Morální principy zvítězily u islandské vlády, která jako první uznala litevskou nezávislost, a to o půl roku dříve než zbytek světa.

7 Summary

This bachelor thesis deals with the question of whether an independence declaration of Lithuania was an international problem or an inner problem of soviet politics. To answer this question the thesis describes the changing atmosphere in the Soviet Union when it was under the rule of Mikhail Gorbachev and the effects of his political movement for reformation perestroika and glasnost. These political, economic and social reforms allowed the citizens of the Lithuanian Soviet Socialist Republic to express their desire for independence. In 1988 the Reform Movement of Lithuania known as Sajūdis was established. Thanks to the victory in Supreme Soviet election on February 1990, Sajūdis could declare the independence of Lithuanian republic on March 1990. The previous statehood of Lithuania was terminated by the Soviet invasion and illegal annexation in 1940 and this act was never recognized either *de iure* and *de facto* by the United States and it was never recognized *de iure* but accepted *de facto* in a majority of Western States, therefore Lithuania expected support from the Western States in recognition of its independence. The end of the Cold war determined the political priorities of the Western World and maintaining a good relationship with the Soviet leader was the top priority. The aim of the thesis is to analyze the major factors in international and inner soviet politics that affected the West World's and the Soviet politicians' view on Lithuanian independence. One of the most essential works that was used for the research is *Autopsy On An Empire: The American Ambassador's Account Of The Collapse Of The Soviet Union* written by Jack Matlock, an American ambassador to the Soviet Union, who uses the book to describe his memories of the collapse of the Soviet Union. Secondly, the work *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991* written by a Czech historian Luboš Švec was also crucial for the research. The conclusion of the thesis is that American president George Bush supported Mikhail Gorbachev until the 1991 Soviet coup d'état attempt. After the August coup, the international pressure on the US to recognize Lithuania as the independent state increased, and the largest wave recognition of the Lithuanian republic made by the Western States commenced. The thesis answers the question of whether the declaration of independence of Lithuania was an international or rather an inner Soviet problem by claiming that since March 1990 until January 1991, Lithuanian question was mostly perceived as an inner Soviet problem. After the violent events in Vilnius in January 1991 the perception of the West World changed but no further steps in the aim of helping Lithuanians in their situation were made. The exception was Island, which recognized Lithuanian independence already in February 1991, while the rest of the world was willing to do so only after the August coup.

8 Bibliografie

8.1 Primární zdroje

Matlock Jr., Jack F. *Autopsy On An Empire: The American Ambassador's Account Of The Collapse Of The Soviet Union*. New York: Random House, 1995.

Public Papers Of The Presidents Of The United States, George Bush. Washington: United States Government Printing Office, 1992. dostupné na https://books.google.cz/books?id=dclE55ZPNYYC&pg=PA996&lpg=PA996&dq=bush+armcontrol+administrative+with+ussr+1991&source=bl&ots=ylz_kzKCAB&sig=ACfU3U2QDRixqik0Yly9T8z4tQkPfwNS5Q&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjXgu_nq4TpAhVHUBUIHfP7BBAQ6AEwFnoECAkQAQ#v=onepage&q=bush%20armcontrol%20administrative%20with%20ussr%201991&f=true

8.2 Sekundární zdroje

8.2.1 Odborné publikace a knihy

Butrimas A. et al., eds. *The Lithuanian millennium: history, art and culture*. Vilnius: Vilniaus dailes akademijos leidykla, 2015.

Binnendijk, H., M. Locke, A. Wolff a F. Lewis. „American Diplomacy and Soviet Disintegration – A Two-Track Policy” in *The Diplomatic Record 1991-1992*. New York: Routledge

Buwalda, Petrus. *They Did Not Dwell Alone: Jewish Emigration from the Soviet Union, 1967-1990*. Washington, D.C. and Baltimore: Woodrow Wilson Center Press and Johns Hopkins University Press, 1997.

Clerc, Luis, Nikolas Glover a Paul Jordan. *Histories of Public Diplomacy and Nation Branding in the Nordic and Baltic Countries*, (Leiden a Boston: Brill/Nijhoff, 2015).

Eidintas, Alfonsas. *The History Of Lithuania*. Vilnius: Eugrimas, 2013.

Goodby, James E. a Benoit Morel. *The limited partnership: building a Russian-US security community*. Oxford: Oxford University Press for SIPRI, 1993.

Gorbačev, Michail Sergejevič. *Přestavba A Nové Myšlení Pro Naši Zemi A Pro Celý Svět*. Praha: Svoboda, 1987.

Kirby, David. *Incorporation: The Molotov-Ribbentrop Pact*. London: Palgrave Macmillan, 1996.

- Lane, Thomas. *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. London: Taylor & Francis Ltd, 2017.
- Lansford, Tom. *Political handbook of the world 2015*. Thousand Oaks, Calif: CQ Press, 2015.
- Lieven, Anatol. *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania And The Path To Independence*. New Haven: Yale University Press, 1997.
- Malia, Martin. *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha: Argo, 2004.
- Mälksoo, Lauri, Ineta Ziemele a Dainius Žalimas. „Baltic Yearbook of International Law", in *Baltic Yearbook of International Law*. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2002.
- Mälksoo, Lauri. *The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.
- Matlock Jr., Jack F. *Autopsy On An Empire: The American Ambassador's Account Of The Collapse Of The Soviet Union*. New York: Random House, 1995.
- Nichol, P. James. *Diplomacy in the former Soviet Republics*. Conn: Praeger Publishers, 1995.
- Nollendorfs, Valters et al., eds. „*The Three Occupations of Latvia 1940–1991*“. (Informační brožura Muzea okupace v Lotyšsku, čerpající z muzejních archivů a vystavovaných dokumentů. Riga: Occupation museum foundation, 2005) dostupné na https://www.mfa.gov.lv/data/file/e/P/3_okupacijas.pdf.
- O'Neill, L. William. *A Bubble In Time: America During The Interwar Years, 1989-2001*. Chicago: Ivan R. Dee, 2009.
- Pavkovic. Aleksandar a Peter Radan. *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. England, Ashgate Publishing Limited: 2007.
- Renouard, Joe. „A Final Dilemma: The National Independence Movements”, in *Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.
- Sarotte, Mary Elise. *Germany and the Baltic Problem after the Cold War: The Development of a New Ostpolitik 1989–2000*. London: Routledge, 2004.
- Smith, David James. *The Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania*. London: Routledge, 2002.
- Škapars, Jānis. *The Baltic Way To Freedom: Non-Violent Struggle Of The Baltic States In A Global Context*. Riga: Zelta Grauds, 2005.

Švec, Luboš, Vladimír Macura a Pavel Štoll. *Dějiny Pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

Švec, Luboš. *Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991*. Praha: Dokořán, 2013.

Tolz, Vera a Melanie Newton. „Situation in Lithuania ” in *The Ussr In 1990: A Record Of Events*. New York, Wesview Press: 1992.

Vardys, Vytas Stanley a Judith B. Sedaitis. *Lithuania: the rebel nation*. New York: Routledge, 2018.

Vydra, Zbyněk, Michal Řoutil, Jitka Komendová, Kateřina Hloušková, and Michal Téra. *Dějiny Ruska. Dějiny Států*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

Vykoukal, Jiří, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000.

8.2.2 Odborné časopisy

Furmonavičius, Darius. „The Price of Freedom January 13, 1991 in Lithuania”, *Lithuanian Quarterly Journal Of Arts And Sciences* 54, č. 1 (jaro 2008).

http://www.lituanus.org/2008/08_1_01-a%20Furmanavicius.htm.

Haider, Ambreen. „The Baltic Crisis", *Strategic Studies* 13, č. 3 (1990).

Hough, William J. H. „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“. *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 6, č. 2 (zima 1985).

Hudson, Manley O. „The Budapest Resolutions of 1934 on the Briand-Kellogg Pact of Paris”, *American Journal of International Law* 29, č. 1, (leden, 1935). <https://www.cambridge.org/>.

Muiznieks, R. Nils. „The Influence of the Baltic Popular Movements on the Process of Soviet Disintegration", *Europe-Asia Studies* 47, č. 1 (1995). <https://www.jstor.org/>.

Ort, Alexandr. „O neplatnosti mnichovského diktátu". *Czech Journal of International Relations* (2. březen, 1967).

Priyadarshi, Nagda. „A study of the concept of de facto and de jure recognition of government in public international law ”, *International Journal of Advanced Research and Development* 3, č.2 (květen, 2017).

Rabinavicius, Henrikas. „The Fate of the Baltic Nations", *The Russian Review* 3, č. 1 (1943).

Rutenberg, Gregory. „U.S.S.R.--Lithuania: Treaty of Non Aggression and Neutrality”, *The American Journal of International Law* 27, č. 4, (Říjen, 1933). <https://www.jstor.org/>.

Vilpišauskas, Ramūnas. „Lithuania's Double Transition after the Re-establishment of Independence in 1990: Coping with Uncertainty Domestically and Externally”, *Oxford Review of Economic Policy* 30, č. 2 (2014).

Vitas, Robert A. „The Recognition Of Lithuania: The Completion Of The Legal Circle,” *Journal of Baltic Studies* 24, č. 3 (1993).

Vitkus, Gediminas. „Trilemmas of recognition in the Baltic states' foreign policies”, *Journal of Baltic Studies* 50, č. 3 (2019).

Webb, T. William. „International Legal Aspects of the Lithuanian Secession”, *Journal of Legislation* 17, č. 2, (1991)

8.2.3 Novinové články

„Locarno na severovýchodě Evropy ”, noviny *Československá republika*, č. 35, únor 9, 1929. http://kramerius.nacr.cz/search/i.jsp?pid=uuid:13bf8a33-a157-4e29-a847-4e0ac37bec27&fbclid=IwAR1USa9xMkP1aFN7Ab4y0gb8FNnwdr377VD9dXzQqmzYLDiUEr1PD58I00#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:2113ace8-0063-11e8-93c3-001b21b897bf (dostupné 19.3.2020).

Cody, Edward. „Suspend Independence Bid, Bonn, Paris Urge Lithuania ”, *The Washington Post*, 27. dubna 1990.

Devroy, Ann. Bush, „After Delay, Grants Baltic States Formal Recognition”, *The Washington Post*, 3. září, 1991.

Fein, B. Esther. „Soviets Confirm Nazi Pacts Dividing Europe“, *The New York Times*, 19. srpna, 1989.

Keller, Bill. „Evolution In Europe; Lithuania Agrees To 100- Day Delay On Independence”, *The New York Times*, 30. června 1990.

Keller, Bill. „Upheaval In The East; Lithuanians Vote to End Communists' Monopoly “, *The New York Times*, 7. prosince, 1989.

Riding, Alan. „Evolution In Europe; Lithuania Is Asked By Paris And Bonn To Halt Decisions ”, *The New York Times*, 27. dubna 1990.

8.2.4 Internetové adresy

Embassy of the Republic of Lithuania to the Kingdom of Denmark Dostupné 10.5.2020, <https://dk.mfa.lt/dk/en/welcome-to-lithuania/political-relations/with-denmark>.

Chase, Jefferson, Matthias von Hellfeld. „How Kohl and Gorbachev sealed the deal on German reunification”, 14. července 2010. <https://www.dw.com/en/how-kohl-and-gorbachev-sealed-the-deal-on-german-reunification/a-5788998>.

Jóhannesson, Gudni. „The might of the weak? Icelandic support for Baltic independence, 1990–1991”. Dostupné 1.5.2020, <https://gudnith.is/files/Might%20of%20the%20weak%20draft%202005%2008%202011.pdf>.

League of Nations Photo Archive, Chronology 1929, ”
<http://www.indiana.edu/~league/1929.htm> (dostupné 19.3.2020).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. Dostupné 30. dubna 2020 <https://urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/international-organizations/united-nations>.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. Dostupné 28. dubna 2020 <http://urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/bilateral-cooperation/bilateral-germany>.

Trávníčková, Zuzana. „O státnosti a uznání státu v mezinárodním právu“, *Ústav Mezinárodních vztahů Praha*, 25. duben 2012. <https://www.iir.cz/article/o-statnosti-a-uznani-statu-v-mezinarodnim-pravu#> (27.3.2020).

9 Teze

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Aneta Veselá

E-mail:

veselaaneta@gmail.com

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

5. semestr 2019/2020

Semestr a školní rok ukončení práce:

6. semestr 2019/2020

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Oldřich Tůma, CSc.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Název práce:

Vznik Litevské republiky: vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém?

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Bakalářská práce se zabývá obnovením nezávislosti Litevské republiky. Zamýšlí se nad otázkou, jak je deklarovaná nezávislost ze dne 11. března 1990 litevským hnutím Sajudis vnímaná, zda jako vnitřní sovětský nebo mezinárodní problém. Práce poměrně podrobně uvádí historický kontext anexe Litvy Sovětským svazem a zdůvodňuje její nelegálnost. Dále je popsána atmosféra doby ve které byla nezávislost vyhlášena. A nakonec uvádí události, které proměnily vnímání vyhlášené nezávislosti v problematiku mezinárodního společenství - především to byla lednová intervence ve Vilniusu. Práce je časově zakončena srpnovým pučem, jelikož až tato událost proměnila situaci v natolik bezpečnou pro většinu zemí, které se řídily principy realpolitik, spíše než deklarovanými ideály a mohly si dovolit uznat Litvu jako suverénní stát.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původní znění projektu práce nahlíželo na proces nabývání litevské nezávislosti jako na separatistický proces. Ačkoliv vznik nového státu ve 20. či 21. století je možný už pouze oddělením se od stávajícího státu, tak tato bakalářská práce se na obnovení nezávislosti Litvy snaží nahlížet jako konflikt zemí západu, konflikt realpolitik a prohlášených ideálů. Od původního znění tématu se práce, také liší přidáním části vysvětlující anexi v roce 1940 a následnou reakci států. Přidáním této kapitoly se snažím více přiblížit právní aspekty problematiky.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

- 1   **Obsah**
- 2   **Úvod**
- 3   **Změna jménem Michail Gorbačov**
- 3.1   **Příchod reform, jejich příčiny a následky**
- 3.2   **Prosazení litevského reformního hnutí Sajudis a vyhlášení nezávislosti**
- 3.3   **Kontakt Litvy a Spojených států před vyhlášením nezávislosti**
- 3.4   **Vyhlášení nezávislosti jako případná komplikace pro SSSR**
- 3.5   **Vliv baltských lidových front na vnitřní dění v SSSR**
- 4   **Příčiny anexe a doložení její nelegálnosti**
- 4.1   **Legalita aktu**
- 4.2   **Pakt Ribbentrop-Molotov pohroma pro Pobaltské republiky**
- 4.3   **Uznání/neuznání anexe de iure a de facto**

5	Události po březnovém vyhlášení nezávislosti
5.1	Litva po vyhlášení nezávislosti
5.2	Lednový zásah proti Litvě
5.3	Role Borise Jelcina
6	Závěr
7	Summary
8	Bibliografie
8.1	Primární zdroje
8.2	Sekundární zdroje
9	Teze

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Lansford, Tom. Political handbook of the world 2015. Thousand Oaks, Calif: CQ Press, 2015.

Lieven, Anatol. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania And The Path To Independence. New Haven: Yale University Press, 1997.

Mälksoo, Lauri, Ineta Ziemele a Dainius Žalimas. „Baltic Yearbook of International Law“, in Baltic Yearbook of International Law. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2002.

Mälksoo, Lauri. The Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Leiden: Brill Academic Publishers, 2003.

Matlock Jr., Jack F. Autopsy On An Empire: The American Ambassador's Account Of The Collapse Of The Soviet Union. New York: Random House, 1995.

Renouard, Joe. „A Final Dilemma: The National Independence Movements“, in Human Rights in American Foreign Policy: From the 1960s to the Soviet Collapse. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

Sarotte, Mary Elise. Germany and the Baltic Problem after the Cold War: The Development of a New Ostpolitik 1989–2000. London: Routledge, 2004.

Švec, Luboš. Perestrojka, pobaltské republiky a Československo 1988-1991. Praha: Dokořán, 2013.

Vardys, Vytas Stanley a Judith B Sedaitis. Lithuania: the rebel nation. New York: Routledge, 2018.

Furmonavičius, Darius. „The Price of Freedom January 13, 1991 in Lithuania“, Lithuanian Quarterly Journal Of Arts And Sciences 54, č. 1 (jaro 2008). http://www.lituanus.org/2008/08_1_01-a%20Furmanavicius.htm.

Haider, Ambreen. „The Baltic Crisis“, Strategic Studies 13, č. 3 (1990).

Hough, William J. H. „The Annexation of the Baltic States and Its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory“. New York Law School Journal of International and Comparative Law 6, č. 2 (zima 1985).

Podpis studenta a datum		
Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		